

İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KOÇ*

Abstract

The faculties of divinity in our country were reconstructed based on subdivisions in 1998. New Programs formed within this approach, have been applied since 1998-1999 years of instruction. One of these is *The Program of Teaching of the Religious Culture and the Moral Knowledge for the Primary Education* and the other is *The Undergraduate Program of the Divinity*. This article is a field-research, performed on a selected sample from the students of Undergraduate Program of Faculties of Divinity of Marmara University and Karadeniz Technical University. In this study we have largely dealt with the problems and expectations of the students, originated from the program and also we have evaluated and interpreted the given data within the results. The aim of this study is to provide with the supporting data to the new arrangements or to the curriculum-processing studies to be done as related to the subject-matter and in this respect to give out certain suggestions.

I. GİRİŞ

Ülkemizde yüksek din öğretiminin gerçekleştirildiği ilâhiyat fakültelerinde, kuruluşundan günümüze kadar akademik yapılanma ve programlar açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerde ihtiyaçların, tecrübelerin, konuyla ilgili akademik ve bilimsel çalışmaların kuşkusuz önemli etkileri olmuştur.

Yüksek öğretimdeki köklü değişikliklere paralel olarak 1982 yılında gerçekleştirilen düzenlemelerden sonra ilâhiyat fakültelerinde tek tip program uygulanmıştır. Ancak bu programın, istihdam alanlarına uygun eleman yetiştirme noktasında yeterli olmadığı görülmüştür. Zira ülkemizdeki bu ilâhiyat fakültelerinin görevleri, bilimsel bilgi üretmenin yanında ilâhiyat alanı için akademisyen; Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilâtı için müftü, vâiz, Kur'an kursu öğreticisi vb. din görevlisi; ilk ve orta dereceli okullar için Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni; imam hatip liseleri için meslek dersleri öğretmeni yetiştirmek ve bütün bunların arasında iletişimi ve işbirliğini sağlayacak faaliyetlerde bulunmak gibi çok yönlü bir sahaya yayılmaktadır.¹

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ bk. Beyza Bilgin, "İlahiyat fakültelerinde Din Eğitimi ve Öğretimi", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi* (imam hatip liselerinin Kuruluşunun 40. Yılı Münabetiyle Tartışmalı İlmi Toplantı),

Bu görevlerin yerine getirebilmesi için, ihtisaslaşma ve branşlaşmayı esas alan programlarla, ilâhiyat fakülteleri 1998 yılında yeniden yapılandırılmıştır. Bu yeni süreç, istihdam alanlarına uygun eleman ve bilhassa öğretmen yetiştirmede önemli bir aşama olmuştur.² Bununla birlikte, bu kurumların daha verimli hale getirilmesi için arayışlar sürmektedir. Bu arayışlarda objektif değerlendirmeler yapabilmek ve sağlıklı öneriler sunabilmek için sorunlarla ilgili bilimsel verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Uygulanan programlarda amaçlar, içerik, eğitim durumlarının ve öğrenme yaşantılarının istenen ve beklenen davranışları geliştirmedeki etkililik dereceleri, yani değerlendirme³ ve bunların uygulanmasında birinci derecede sorumlu olan öğretim elemanlarının durumları, önemli araştırma konularıdır.

Eğitimde pek çok faktör birbiriyle etkileşim halindedir. Bundan dolayı eğitim alanında çalışanların sebepler, sonuçlar ve öneriler üzerinde çeşitli ve bağlantılı faktörleri gözönünde bulundurmaları, konuyu analitik bir yaklaşımla ele almaları gerekmektedir. Eğitimi geliştirmenin kıstası, insan ögesinin gelişmesidir. Böyle bir kıstas, çabaları öğrenci üzerinde yoğunlaştırmaktadır.⁴ Bu çerçevede, zaman zaman ilâhiyat fakültelerinde de öğrencilerin eğitim-öğretim sorunları ve beklentilerine yönelik araştırmalar yapılmaktadır. Bunların önemli bir kısmı veri toplama ya yönelik lokal araştırmalardır. Bunların çoğaltılması ve karşılaştırmalı analizlerle genellemelere varılması ilâhiyat fakülteleri ile ilgili yapılacak düzenlemelere ve geliştirilecek programlara ışık tutacaktır.

A. Problem ve Amaç

İlköğretim, lise ve dengi okullara öğretmen yetiştirme modeline uygun olarak 1998 yılında ilâhiyat fakülteleri de yeniden yapılandırılarak çok amaçlı tek tip program uygulayan kurumlar olmaktan kurtarılmıştır. İstihdam alanlarına uygun nitelikli eleman yetiştirmeye ağırlık veren yeni yapılanmada, öğretmen yetiştirme konusunda branşlaşmaya gidilmiş ve ilk kez İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni yetiştirme, ayrı bir programla ele alınmıştır. Bu yaklaşımla oluşturulan son programlar, ilâhiyat fakültelerinde 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuş ve şu anda da devam etmektedir.

Buna göre tüm ilâhiyat fakültelerinde **İlâhiyat Lisans Programı**; bünyelerinde aynı zamanda güçlü eğitim fakülteleri bulunan üniversitelerin onbir ilâhiyat fakültesinde⁵ ise bu programın yanısıra **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi**

İstanbul 1993, s. 76; Halis Ayhan, "İlâhiyat Fakültesi" *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 70; M. Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*, Kayseri 2000, s. 134.

² bk. Ayhan, Halis Ayhan, "İlâhiyat Fakültesi" *DİA*, XXII, 71; M. Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*, s. 117-172.

³ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara 1972, s. 13.

⁴ Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme –Teoriler Teknikler-*, Ankara 1977, s. 10-11.

⁵ Bu onbir ilâhiyat fakültesi şunlardır: Ankara, Atatürk, Çukurova, Dicle, Dokuz Eylül, Erciyes,

Öğretmenliği Programı adıyla ikinci bir program daha açılması karara bağlanmıştır.⁶

İkinci programda İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenleri yetiştirilmektedir. Bu program, öğrenci açısından bilinçli bir tercih, hazırbulunuşluk, meslek ideali ve heyecanının oluşması, mezuniyet sonrası hedeflerin belirliliği gibi eğitim-öğretim sürecini etkileyen unsurlara büyük ölçüde cevap vermektedir. Uygulamalara bakıldığında bu programın amaçlar, içerik ve öğrenme ortamının bütünlüğünü sağlama açısından önemli bir sorunu olmadığı anlaşılmaktadır.

İlâhiyat Lisans Programı için ise aynı şeyleri söylemek güçtür. Şüphesiz bir eğitim kurumunun başarısı, öğretim programının yetiştirmeyi hedeflediği insana kazandıracığı niteliklere göre plânlanmış olmasına bağlıdır.⁷ Bu programın “Kur’an’ı referans alan, kültürel mirası değerlendirebilen, yaşanan hayatı yorumlayabilen ve problemlere çözüm üretebilen ilâhiyatçılar yetiştirme” hedefi⁸ gözönüne alındığında “**ilâhiyatçı**” kavramının öne çıktığı görülmektedir. Kimliği, programda açıklanmaya çalışılmakla birlikte çok geniş bir hizmet alanına namzet olan “ilâhiyatçı”nın hangi mesleğin bilgi, beceri, davranış ve genel kültürüne sahip olarak yetiştirileceği açık değildir.⁹ Müftü, vâiz, murâkıp, imam-hatip, Kur’an kursu öğreticisi vb. birbirinden farklı formasyonlar gerektiren görevlere aday elemanları tek programla yetiştirmek durumunda olan İlâhiyat Lisans Programı’nda, derslerin çeşitliliği ve dağılımı da önemli ölçüde bu amaç sorunundan kaynaklanmaktadır.

Ağırlıklı olarak din hizmetlerini yürütmeye aday elemanlar yetiştiren bu programda öğreticilik formasyonu kazandırmaya yönelik bir dersin bulunmaması da ayrı bir sorundur. Bu durum lisans öğretimi sırasında, din bilimlerinin öğretim tekniği ve din hizmetlerinin niteliği konusunda hiç ders almayan mezunların vâiz, müftü, Kur’an kursu öğreticisi vb. meslekî alanlarda hizmet verirken veya din eğitimi yaparken büyük zorluklarla karşılaşmalarına sebep olmaktadır.¹⁰

İstanbul, Marmara, Ondokuz Mayıs, Selçuk, Uludağ üniversiteleri ilâhiyat fakülteleri. Bunlardan İstanbul Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi bu bölüm için henüz öğrenci almamıştır.

⁶ Yüksek Öğretim Yürütme Kurulu’nun 11.07.1997 tarih ve 97.23.1660 sayılı kararı ve buna ek 10.09.1997 tarih ve 97.30.2248 sayılı kararı.

⁷ N.Yaşar Aşkoğlu, “Din Hizmetleri Personelinin Yetiştirilmesi Sorununa Öğretim Programları Açısından Yeni Bir Yaklaşım”, *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu* (Kayseri, 28-29 Mayıs 2002), Kayseri 2003, s. 91.

⁸ Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, *İlâhiyat Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme ve Lisans Programları*, Temmuz 1998, s. 43.

⁹ İlâhiyat Lisans Programı’nın amaç sorununu değerlendiren bir tebliğ için bk. M. Şevki Aydın, “İlâhiyat Lisans Programı’nın Amaç Sorunu”, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu* (Isparta, 16-17 Ekim 2003)-*Bildiriler-Müzakereler*, Isparta 2004, s. 19-25.

¹⁰ N.Yaşar Aşkoğlu, “Din Hizmetleri Personelinin Yetiştirilmesi Sorununa Öğretim Programları

Bu program, aynı zamanda imam hatip liselerinin meslek dersleri öğretmeni ile Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni aday adayı yetiştirmektedir. Buna göre, İlahiyat Lisans Programı'nı tamamlamış olanlar arasından seçilenler, üç yarıyla eşdeğer bir süreyi kapsayan Tezsiz Yüksek Lisans Programı'nı da tamamladıkları takdirde, devam ettikleri alana göre bu öğretmenliklerden birisine aday olabilmektedir. Ancak böyle bir imkânın bulunup bulunamayacağı ancak 4 yıllık lisans eğitimi tamamlandıktan sonra belli olacaktır ki bu durum hedef belirlemede ve bu hedefe uygun süreçler geliştirmede sıkıntı oluşturmaktadır.

Bu programa giren öğrencinin mezun olduktan sonra din görevlisi mi yoksa öğretmen mi olacağı konusundaki belirsizlik, ya da öğretmen olmayı hedefleyen bir öğrencinin mezun olduktan sonra bu imkânı bulamayarak din görevliliğini tercih etmek zorunda kalması veya tamamen alan dışında bir işe yönelme durumunda kalması; kendini gerçekleştirme, mesleği benimseme ve hizmet üretme bakımından sorunlara yol açmaktadır.

Programdan kaynaklanan sorunların yanısıra, öğretim elemanlarının programı algılamada ve uygulamada sergiledikleri performans, alanlarında yeterlilikleri, öğrenci ile ilişkileri gibi hususlar da bu süreci önemli ölçüde etkilemektedir.

Bu sürecin daha sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi için mevcut durumun tesbiti, yaşanan sorunlar ve bu konudaki beklentilerin araştırılması gerekmektedir. İlahiyat fakültelerinde eğitim-öğretimi etkileyen hususlarla ilgili olarak yapılmış değişik araştırmalarda elde edilen bulguların birlikte değerlendirilmesi de program geliştirme çabalarına olumlu katkılar sağlayacaktır. Bu araştırmanın amacı da öğrenciyi merkeze alarak ilâhiyat fakültelerinde yaşanan eğitim-öğretim sorunlarını tesbit etmek, bu sorunların çözümüne yönelik âcil tedbirlere işaret etmek, daha da önemlisi İlahiyat Lisans Programı'nın geliştirilmesi için veri desteği sağlamak ve öneriler sunmaktır. Zira bu araştırmada denekler, sadece İlahiyat Lisans Programı öğrencilerinden seçilmiştir.

B. Hipotezler

—1999 yılından itibaren uygulanan Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) katsayı sistemi ile ilâhiyat fakültelerine gelen öğrencilerin nitelikleri oldukça yükselmiştir. Ancak bu uygulama öğrencilerin büyük bir kısmının alanı isteyerek değil, zorunlu olarak tercih etmelerine yol açmıştır.

—İlahiyat Lisans Programı'nda öğrencilere hangi mesleğin bilgi ve becerilerininin kazandırılacağı açık ve net değildir. Bu durum, hem motivasyonun sağlanmasında hem de istihdam alanına uygun nitelikli eleman yetiştirmede sorunlara yol açmaktadır.

—İlâhiyat Lisans Programı'nda özellikle ilk yıllarda öğrenciler alana intibakta ve alanı benimsemekte zorlanmakta, devam eden yıllarda ise gelecek endişesi ve toplumun beklentilerini karşılayamama kaygısı taşımaktadır.

—Öğrenciler öğretim elemanlarından çok şey beklemekte ancak özellikle rehberlik olmak üzere beklentilerinin çoğuna ulaşamamaktadır.

—İlâhiyat Lisans Programı'nda amaç ve ideal sorunu öğrencilerin kapasitelerine uygun aktiviteler geliştirmelerini, kendilerini gerçekleştirmelerini engellemekte, bu durum öğrencilerde yılgınlık ve gerginlik meydana getirmektedir.

II. YÖNTEM

Ampirik bir araştırma olan bu çalışmada *betimleme* yönteminin özel bir şekli olan **survey modeli** kullanılmıştır. Bu yöntem ile olay ve olguların, kavramların “ne” oldukları açıklanmaya çalışılmakta, mevcut durum olduğu gibi ortaya konulmaktadır. Bu tür araştırmalar, mevcut olayların daha önceki olay ve şartlarla ilişkilerini de dikkate alarak durumlar arasındaki etkileşimi açıklamaya çalışmaktadır. Ancak vasıflama ağırlıklı olmakla beraber bu yöntemde verilerin analizi ve açıklanması suretiyle yorumlama, değerlendirme ve yeni durumlara uygulanacak şekilde genellemelere varma gibi daha yüksek seviyede işlemlere yer verilmesi de beklenmektedir.¹¹

Veriler, bu araştırma modeline ve yöntemine uygun olarak toplanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket esas alınmış olmakla birlikte, gözlem ve mülâkat tekniklerinden ve dokümantasyon yönteminin yani ikinci derecedeki kaynaklardan, konuyla ilgili daha önce yapılmış araştırma sonuçlarından da yararlanılmıştır.

A. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi (MÜİF) ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlâhiyat Fakültesinin (KTÜRİF) İlâhiyat Lisans Programı öğrencileridir. Araştırmanın örnekleme, MÜİF İlâhiyat Lisans Programı öğrencilerinin sınıflara göre dağılımının orantılı olarak %50'si ve KTÜRİF İlâhiyat Lisans Programı öğrencilerinin tümüdür. Bu araştırmada, ilâhiyat fakülteleri içerisinde en gelişmiş olanlardan birisi ile henüz gelişmekte olan ve eğitim-öğretim için gerekli alt yapıyı oluşturmaya devam eden bir fakültenin seçilmiş olmasındaki amaç, öğrenci sorunlarının benzer ve ayrılan taraflarını belirleyerek genel ve özel durumları tesbit etmektir. Bunun için iki fakülteden elde edilen bulguların değerlendirilmesinde dikkat çekici farklılaşmalara da işaret edilmiştir.

¹¹ bk. Saim Kaptan, *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri*, Ankara ts., s. 65 vd.; Birgül Karataş, *Araştırma Teknikleri*, İstanbul 1984, s. 93 vd.; Zeki Arslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, İstanbul 1993, s. 85 vd.; Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara 1994, s. 77 vd.

Ankete, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 87, Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesinden 117 olmak üzere toplam 204 öğrenci katılmıştır.

B. Verilerin Toplanması ve İşlem

Bu araştırmada, veri toplamak amacıyla geliştirilecek anket formu hazırlanmadan önce, mülakat yoluyla problemler ve beklentilerin tesbitine yönelik bir ön araştırma yapılmıştır. Burada tesbit edilen bilgilerle birlikte, gözlemlerden ve daha önce yapılmış benzer araştırmalar için kullanılmış anket formlarından da yararlanılarak taslak bir anket formu oluşturulmuştur. Sonra bu anket formunun 20 kişilik bir öğrenci grubu üzerinde ön denemesi yapılmış, problemleri tarafları gözden geçirilerek gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra öğrencilere sınıf ortamında uygulanmıştır. Anket formunda toplam 44 soru maddesi yer almıştır. Ağırlıklı olarak çoktan seçmeli soru maddelerinden oluşan formda deneklerin, cevap seçenekleriyle sınırlandırılmaması için “**Başka**” seçeneğine ve açık uçlu sorulara da yer verilmiştir.

Uygulamadan sonra tek tek incelenen anket formları bilgisayara işlenmiştir. Anket formlarının bilgisayara kaydedilmesinden sonra düz tablolar yanında, iki değişkenin birbirinden bağımsız olup olmadığı, iki değişken arasındaki ilişkinin tesadüf olup olmadığının belirlenmesi için çapraz tablolar oluşturulmuştur. Bunun için, elde edilen bilgilerin analizinde ve hipotezlerin test edilmesinde frekans dağılımı ve yüzdelerin gösterilmesi ile birlikte sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda sıkça başvurulan istatistik tekniklerinden **ki-kare** (χ^2) testi kullanılmıştır. Sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda genellikle kabul edilen anlamlılık seviyesi, yani en çok yanılma payı (p) 0.05 olarak alınmıştır. Analiz sonucu anlamlı ise $p < 0.05$, daha yüksek anlamlılık seviyesi bulunduğu anda ise $p < 0.01$ veya $p < 0.001$ olarak gösterilmiştir. Anlamlı bulunmayanların ise, **ki-kare**, **serbestlik derecesi** ve (p) değerleri, parantez içerisinde ayrıca gösterilmiştir.

Araştırma sonunda, düz ve çapraz tablo sayısı 75 olmuştur. Bunların tamamını metin içerisinde olduğu gibi vermek, bir makale hacmini oldukça aşacağı için, düz tabloların açıkları metin içerisinde verilmiş, çapraz tablolarda elde edilen verilere de yine metin içerisinde dikkat çekilmiştir. Çoktan seçmeli soru maddelerinde “**Başka**” seçeneğinde işaret edilen hususlar da ayrıca açıklanmıştır. İlahiyat Lisans Programı’nda, öğrencilerin sorunları ve beklentileriyle ilgili olarak sorulan açık uçlu soruya öğrencilerin verdikleri cevaplar da konularına göre değerlendirilerek bulgular ve yorumlar bölümünün sonunda açıklanmıştır. Bunların yanısıra konuyla ilgili daha önce yapılmış olan araştırmalarda elde edilen verilere ve yorumlara da yeri geldikçe atıflar yapılmıştır.

Araştırmada esas olarak İlahiyat Lisans Programı’nın, öğrenciler tarafından nasıl algılandığı, bu programın eğitim-öğretim sürecini ve psiko-sosyal açıdan

öğrenciyi nasıl etkilediği ile ilgili hususlar incelenmeye çalışılmıştır. Konuyla yakın ilgisinden dolayı öğretim elemanlarına yönelik olarak, öğrenci gözüyle öne çıkan değerlendirmelere de yer verilmiştir. Öğrencilerin fakülteyle ilişkilerinin başladığı andan itibaren mezun oluncaya kadar nasıl bir gelişme gösterdiklerini izlemek bakımından anketin bütün sınıflara uygulanmasının daha isabetli olacağı düşünülmüştür. Birinci sınıf öğrencilerinde program ile ilgili yeterli bir kanaat oluşması için anketin uygulanması bahar yarıyılında sonlarında gerçekleştirilmiştir.

C. Sınırlılıklar

Araştırma 2003-2004 eğitim-öğretim yılı Bahar Dönemi'nde MÜİF İlâhiyat Lisans Programı öğrencileri ile KTÜRİF *İlâhiyat Lisans Programı* öğrencilerine uygulanan anket sonuçları, gözlem, yüzyüze görüşme teknikleri, konuyla ilgili yapılmış diğer araştırma sonuçları ve bunların değerlendirilmesi ile ilgilidir. Araştırma verileri ve değerlendirmeler anketin uygulandığı İlâhiyat Lisans Programı öğrencileri ve uygulamanın yapıldığı zaman dilimi ile sınırlı olduğundan genellemelerde bu sınırlandırmalar gözönünde bulundurulmalıdır.

III. BULGU VE YORUMLAR

A. Araştırmaya Katılan Deneklere Ait Bilgiler

1. Fakültelere, Cinsiyete ve Medenî Duruma Göre Toplam Dağılım

Ankete katılan deneklerin cinsiyete ve fakültelere göre dağılımı ve genel toplamı şöyledir: Araştırmaya Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlâhiyat Fakültesi'nden katılan öğrenci sayısı 79 kız (%67,5), 38 erkek (%32,5) olmak üzere toplam 117 (%57,4); Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nden katılan öğrenci sayısı ise 42 kız (%48,3), 45 erkek (%51,7) olmak üzere toplam 87 (%42,6) dir. Araştırmaya iki fakülteden katılan toplam denek sayısı 121 kız (%59,3), 83 erkek (%40,7) olmak üzere 204'tür. KTÜRİF öğrencilerinin tamamı, MÜİF İlâhiyat Lisans Programı öğrencilerinin cinsiyete ve sınıflara orantılı olarak %50'si denek olarak seçildiğine göre, araştırmaya katılan kız öğrencilerin sayısının erkek öğrencilerden fazla olduğu görülmektedir. Bu, son yıllarda ilâhiyat fakültelerine gelen kız öğrenci sayısındaki artışa paralel bir sonuçtur. Nitekim, 1998-1999 öğretim yılında eğitim-öğretime devam eden 22 ilâhiyat fakültesinde 4.910 kız, 8.688 erkek öğrenci öğrenim görmekte iken,¹² Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) İstatistiklerine göre, bu sayı 2002-2003 öğretim yılında 4.505 kız, 4556 erkek olmuştur. Aynı öğretim yılında yeni kayıt yaptıran öğrencilerin 726'sı kız, 666'sı erkektir.

Deneklerin %93,6'sı bekâr, %4,9'u evli, %1,5'i de nişanlı veya sözlüdür.

¹² Suat Cebeci, "Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi", *AÜİFD Özel Sayı, Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan*, Ankara 1999, s. 234.

2. Okudukları Sınıf

Ankete katılan deneklerin İlahiyat Lisans Programı'nda okudukları sınıflara göre dağılımları şöyledir: I. Sınıf 32 kişi (%15,7), II. Sınıf 36 kişi (%17,6), III. Sınıf 59 kişi (%28,9), IV. Sınıf 77 kişi (%37,8) dir. Araştırmaya katılan öğrencilerin orantılı olarak seçildiği gözönüne alındığında son sınıflardan alt sınıflara doğru öğrenci sayısında bir azalma olduğu görülmektedir. Özellikle son sınıflardaki öğrenci sayısının oranı yüksektir. Bunda, ilâhiyat fakültesi kontenjanlarının azalmasının yanında, son sınıflardaki artışta beklemeli öğrencilerin etkili olduğu düşünülmektedir.

3. Tahsil Esnasında Kaldıkları Yer ve Masraflarını Karşılama Durumu

Fakülte tahsili esnasında nerede kalıyorsunuz? sorusuna deneklerin %41,7'si öğrenci evinde, %22,5'i ailesinin yanında, %17,2'si özel yurttta, %9,8'i kendi kiraladığı evde, %4,9'u devlet yurdunda kaldığını beyan etmiş, %3,9'u da "başka" seçeneğini işaretleyerek buraya lojmanda, akraba yanında, kendi evinde kaldıklarını yazmışlardır.

Buna göre, öğrencilerin yaklaşık %75'inin ailesinden ayrı bir yerde kalarak tahsilini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Fakülte tahsili esnasında masraflarınızı nasıl karşılıyorsunuz? sorusuna deneklerin %43,8'i ailem karşılıyor, %27,4'ü burs alıyorum, %24,2'si kredi alıyorum, %4,6'sı kendim çalışıyorum şeklinde cevap vermiştir.

Buna göre, öğrencilerin yaklaşık %44'ü ekonomik yönden doğrudan ailesine bağımlıdır. Aile dışından birtakım imkânları kullananların da ekonomik yönden aileden tamamen bağımsız olmadığı kuşkusuzdur. Konuyla ilgili olarak yapılmış araştırmalar, Türkiye'de aile içi ve sosyal ilişkilerde kişiler arası bağlılık ve bağımlılığın en önemli değerler olduğunu, çekirdek aile yapısına doğru bir değişme görülse de, bu tür ilişkilerin devam ettiğini göstermektedir.¹³ Üniversite öğrencilerinin henüz ekonomik bağımsızlıklarına kavuşmamış olmaları ve toplumumuzdaki bu geleneksel güçlü aile bağları, bir yandan öğrencilerin aileleri ile sevgi, saygı ve ekonomik ilişkilerini sürdürmelerini, diğer yandan da aileden uzak bağımsız bir kişilik geliştirerek kendi kararlarını uygulamalarını zorunlu hale getirmektedir. Bu çatışmalı durum öğrenci ile ailesi arasında bazı sorunlara yol açabilmektedir.¹⁴

İlahiyat fakültesi öğrencileri ekonomik bakımdan, büyük oranda orta sınıfa mensup ailelerden gelmektedir. Bu bizim araştırmamızda olduğu gibi, bu konuda yapılmış başka araştırmalarda da ortaya çıkan bir sonuçtur.¹⁵ Bu durum barınma,

¹³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan-Aile-Kültür*, İstanbul 1991, s. 58-59.

¹⁴ İ.Ethem Özgüven, *Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Ankara 2000, s. 368.

¹⁵ bk. Mehmet Emin Ay, *(Eğitim Öğretim Açısından) İlahiyat Fakültelerinde Rehberlik*, Bursa 2000, s. 65; Mustafa Usta, *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*, İstan-

beslenme, giyinme vb. temel ihtiyaçlar yanında psiko-sosyal ve kültürel ihtiyaçlar bakımından da öğrencileri pek çok alanda etkilemektedir. Öğrencilerin eğitim-öğretim sorunlarına bir de ekonomik sorunların eklenmesi, tabloyu olumsuz yönde etkilemekte ve verimliliği düşürebilmektedir.

4. Aile Durumları

Ailenizin ikamet ettiği yer? sorusuna deneklerin %46,6'sı il merkezinde, %27'si ilçelerde, %25,9'u köy ve kasabalarda, %0,5'i ise yurtdışında cevabını vermiştir. Buna göre öğrencilerin ailelerinin yaklaşık 1/4'ü köy ve kasabalarda, geriye kalan 3/4'ü ise şehir merkezlerinde veya ilçelerde ikamet etmektedir.

Anne ve Babanızın tahsil durumu? sorusuna verilen cevaplardan anlaşıldığına göre, deneklerin annelerinin %55,9'u ilkököl mezunu, %20,6'sı okuryazar değil, %8,3'ü lise mezunu, %8,3'ü ise sadece okuryazar veya ilkököl terk, %5,4'ü ortaokul mezunu, %1'i yüksekokul mezunudur. Babalarının ise %46,6'sı ilkököl, %25'i yüksek okul, %14,2'si lise %7,3'ü ortaokul mezunudur. %2,5'i ise okuryazar değildir.

Görüldüğü gibi, deneklerin anne ve babalarının yaklaşık yarısı ilkököl mezunudur. Bundan sonra, annelerde “okuryazar olmama” oranının, babalarda ise “yüksek okul mezunu olma” oranının yüksek oluşu dikkat çekmektedir.

Anne ve Babanızın mesleği nedir? sorusuna anneleri ile ilgili olarak deneklerin %93,1'i ev hanımı, %2,9'u çiftçi, %2'si emekli, %1'i serbest, %0,5'i öğretmen seçeneğini işaretlemiştir. Babalarının mesleğine ise %31,9'u emekli, %19,6'sı serbest, %18,6'sı memur, %10,8'i işçi, %8,8'i çiftçi, %7,4'ü öğretmen seçeneğini işaretlemiştir.

Görüldüğü gibi deneklerin annelerinin tamamına yakını ev hanımı, babalarının büyük bir kısmı ise emekli, serbest, memur, işçi veya çiftçidir.

Ailenizin ekonomik durumu? sorusuna deneklerin %69,1'i orta, %25,2'i iyi, %4,4'ü zayıf, %0,5'i ise çok iyi cevabı vermiştir. Bu sonuçlar konuyla ilgili yapılmış olan diğer araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.¹⁶

Buna göre, ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik bakımından büyük oranda orta tabakaya mensup aile çocukları olduğu görülmektedir.

bul 2001, s. 121.

¹⁶ Yaşar Fersahoğlu, *Eğitim-Öğretim Açısından İlâhiyat Fakültelerinde İletişim*, İstanbul 1997, s. 39-40; Yurdagül Mehmedoğlu, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eğitim-Öğretim Beklentileri”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, İstanbul 2000, s. 128-129; Mustafa Usta, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*, s. 129-130; Abdulvahap Taştan, Ali Kuşat, Celaleddin Çelik, “Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum Ve Davranış Değişiklikleri (Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XI, Kayseri 2001, s. 175; Murat Yıldız, *İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psiko-Sosyal Özellikleri-Boylamsal Bir Çalışma-*, İzmir 2003.

İlâhiyat fakültesi öğrencileri üzerinde yapılmış bir araştırmada aile ile ilgili problemlerinden en önemlilerinin “Aileye ekonomik yönden katkıda bulunmak istemeleri, öğrencilere verilen kiralık evlerin pahalı olması, ailelerine yük olmalarına ve anne babalarının kendileri için çalışmalarına üzülmeleri” gibi ekonomik problemler olduğu tesbit edilmiştir.¹⁷

B. Programı Tercih Nedenleri, Eğitim-Öğretimle İlgili Kanaatler ve Beklentiler

1. Program Tercihini Etkileyen Kişiler ve Faktörler

İlâhiyat Lisans Programı’nı tercih etmeniz de kim/kimler etkili oldu? sorusuna deneklerin %48,8’i kendi isteğiyle cevabını vermiştir. %32,9’u “başka” seçeneğini işaretlemiştir ki, “başka” seçeneğini işaretleyenlerin büyük bir kısmı, bu programı Öğrenci Seçme Sınavı Sisteminden dolayı tercih etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca tercihlerinde ailesinin etkili olduğunu belirtenlerin oranı %12,2; öğretmenin etkili olduğunu belirtenlerin oranı %3,7, arkadaşının etkili olduğunu belirtenleri oranı ise %1,6’dır. %0,8’i ise bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Deneklerin bu beyanları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Bu soruya cevap verebilmek için uygulanan ki-kare testi analizlerinde şu sonuçlar çıkmıştır: Bu programı kendi isteğiyle tercih ettiğini belirtenler içerisinde, erkeklerin oranı yaklaşık olarak %55, kızların oranı ise %45 olmuştur. “Başka” seçeneğini işaretleyerek buraya büyük oranda Öğrenci Seçme Sınavı Sisteminden dolayı tercih etmek zorunda kaldığını söyleyen erkek öğrencilerin oranı yaklaşık %28 iken, kız öğrencilerin oranı %36’dır. Ailesinin veya diğer yakın çevresinin etkisiyle tercih ettiğini söyleyen erkek öğrencilerin oranı %16 iken, kız öğrencilerin oranı %18 olmuştur. Bu verilere göre, İlâhiyat Lisans Programı’nı tercih safhasında erkek öğrencilerin daha istekli olduğunu söylemek mümkün gibi görünse de ki-kare testi sonucu, bu hükmü doğrulayacak anlamlı bir ilişki ya da fark ortaya koymamaktadır. [$\chi^2(3): 2.9346; p>0.05$]

İlâhiyat Lisans Programı’nı tercih etmeniz de en önemli faktörler nelerdir? şeklinde sorulan soruya ise deneklerin %28,5’i dini doğru öğrenme, %20,5’i mevcut Öğrenci Seçme Sınavı Sistemi, %16,8’i kendimi yetiştirme, %12,2’si topluma dini öğretme, %8,4’ü yüksek öğrenim yapmış olma, %5,9’u meslek sahibi olma, %5,7’si akademik çalışma yapma, %0,2’si toplumda itibar görme seçeneğini işaretlemiştir.

Öğrencilerin İlâhiyat Lisans Programı’nı tercih etmelerinde kimlerin etkili olduğu ile tercihteki en önemli faktörler arasındaki ilişki, ki-kare testi analizlerin-

¹⁷ Mevlüt Kaya, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri (Samsun OMÜ İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2001, VIII, s. 91.

de $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre, bu programı kendi isteğiyle seçenlerin tercihini etkileyen en önemli faktörler, sırasıyla: “dini doğru öğrenme”, “kendini yetiştirme”, “topluma dini öğretme”, “Mevcut Öğrenci Seçme Sınavı Sistemi” olurken; aile, çevre ve başka etkenlerle bu programı seçenlerin tercihini etkileyen en önemli faktörler arasında “Mevcut Öğrenci Seçme Sınavı Sistemi” ilk sırada yer almaktadır.

İlâhiyat Lisans Programı dışında bir yüksek öğretim programına gitme imkânınız olsaydı yine de İlâhiyat Lisans Programı’nı tercih eder miydiniz? sorusuna, deneklerin %38,7’si “evet”, %35,3’ü “hayır”, %26’sı “belki” demiştir. “Belki” cevabıyla kararsızlık gösterenler, “evet” ve “hayır” diyenler arasında orantılı olarak dağıtıldığında sonuç, yaklaşık olarak %53 “evet”, %47 “hayır” olmaktadır.

Deneklerin bu beyanları ile program tercihinde etkili olan bireysel ve sosyal faktörler, okudukları sınıf ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Bu soruya cevap verebilmek için uygulanan ki-kare testi analizlerinde elde edilen sonuçları genelden özele sırasıyla vermek istiyoruz:

Bu programa kendi isteğiyle gelenler ile ailesi ve çevresinin etkisiyle gelenlerin “İlâhiyat Lisans Programı dışında bir yüksek öğretim programına gitme imkânınız olsaydı yine de İlâhiyat Lisans Programı’nı tercih eder miydiniz?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı, ki-kare testinde $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre, bu soruya, programı kendi isteği ile tercih edenlerin yaklaşık olarak %56’sı, ailesi ve diğer yakın çevresi veya başka faktörlerin etkisiyle tercih edenlerin %19’u “evet” demiştir. Buna karşılık kendi isteği ile tercih edenlerin %15’i, ailesi, yakın çevresi veya başka faktörlerin etkisiyle tercih edenlerin %58’i “hayır” demiştir. Bunların dışındakiler ise “belki” diyerek kararsızlık göstermiştir. Bu durumda, bu programa kendi isteğiyle geldiğini söyleyenlerin bile tamamı kararlı gözükmemektedir. Buna karşılık kendi isteği dışındaki bir faktörle gelenlerin bir kısmı programı benimsemiş görünmektedir.

Bu soruya verilen cevapların, okunan sınıflara göre dağılımında, “evet” diyenlerin oranında birinci sınıflardan son sınıflara doğru gittikçe bir azalma (birinci sınıflarda %44, son sınıflarda %34); “hayır” diyenlerin oranında ise artma gözlenmektedir (birinci sınıflarda %22, son sınıflarda %43). Ancak bu farklılık ki-kare testinde anlamlı bulunmamıştır. [$\chi^2(6)$: 8.2715; $p > 0.05$]

Bu soruya verilen cevapların, cinsiyete göre dağılımında, erkek öğrencilerin yaklaşık %46’sı, kızların %35’i bu soruya “evet” derken; erkeklerin %28’i, kızların %38’i “hayır” demiştir. Bunların dışındakiler ise “belki” diyerek kararsızlık göstermiştir. Ancak bu cevapların dağılımı da ki-kare testi sonucu istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. [$\chi^2(2)$: 1.2381; $p > 0.05$]

Bugün bir imkân olsa yeniden Öğrenci Seçme Sınavı'na girip başka alanda eğitim veren bir fakülteye geçmek ister misiniz? sorusuna deneklerin %44,5'i "hayır", %32,9'u "evet", %21,1'i "belki" seçeneğini işaretlemiştir. "Belki" cevabıyla kararsızlık gösterenler, "hayır" ve "evet" diyenler arasında orantılı olarak dağıtıldığına sonuç, yaklaşık olarak %56 "hayır", %42 "evet" olmaktadır.

Deneklerin bu beyanlarının, kendi isteği ya da ailesi ve diğer yakın çevresi veya başka faktörlerin etkisiyle gelmiş olmaları arasındaki ilişki, ki-kare testi sonucu $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre kendi isteğiyle gelenlerden bu soruya "hayır" cevabı verenlerin oranı %53; "evet" diyenlerin oranı %22; ailesi ve diğer yakın çevresi veya başka faktörlerin etkisiyle gelenlerden "hayır" diyenlerin oranı %38; "evet" diyenlerin oranı %28 olmuştur. Bunların dışındakiler ise "belki" diyerek kararsızlık göstermiştir.

Bu soruya verilen cevapların sınıflara göre dağılımı da, ki-kare testi sonucu $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre birinci sınıflardan son sınıflara doğru bu soruya "evet" diyenlerin oranında önemli bir artma (birinci sınıflarda %25, son sınıflarda %47); "hayır" diyenlerin oranında ise bir azalma görülmektedir (birinci sınıflarda %56, son sınıflarda %33). Bunların dışındakiler ise "belki" diyerek kararsızlık göstermiştir.

Bu soruya verilen cevapların, cinsiyete göre dağılımında önemli bir fark gözlenmemektedir. Erkek öğrencilerin yaklaşık %32'si, kızların %33'ü bu soruya "evet" derken; erkeklerin %43'ü, kızların %45'i "hayır" demiştir. Bunların dışındakiler ise "belki" diyerek kararsızlık göstermiştir. Bu cevapların dağılımı, ki-kare testi sonucu da istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. [$\chi^2(3): 0.3374$; $p > 0.05$]

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, okudukları fakülteyi isteyerek seçen öğrenciler daha başarılı olmaktadır. Öğrencinin istediği mesleği seçmiş olmasının başarı üzerindeki etkisi, öğrencinin seçtiği alana karşı ilgi derecesinin yüksek olduğundan ileri gelmektedir. Bu ilgi öğrenciyi, tercihlerinde hedefe yönelik davranışlara iten, motive eden bir güç olarak rol oynamaktadır. İstenmeyen bir mesleğe, başkaları tarafından yöneltmek ise başarıyı olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁸ Dolayısıyla seçilen fakülte veya branşın istenerek, sevilerek seçilmesi ve bu fakülte veya branşın öğrencilerin hal ve gelecekle ilgili beklentilerine en üst düzeyde cevap vermesi başarı için önemli faktörlerdir. Bununla birlikte bir öğrencinin severek, isteyerek herhangi bir fakülteye gitmesine rağmen orada bir düşkünlüğüne uğraması mümkün olabileceği gibi, tersi de mümkün olabilir.¹⁹ Programın hedefleri, içeriği, uygulanması, ders dışı etkinlikler, sosyal ilişkiler, öğretim elemanları ve

¹⁸ İ. Ethem Özgüven, *Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan Faktörler*, Ankara 1974, s. 85-86.

¹⁹ bk. Yaşar Fersahoğlu, *Eğitim-Öğretim Açısından İlahiyat Fakültelerinde İletişim*, s. 102.

yöneticilerin tutumu vb. durumlar kanaatlerin olumluya veya olumsuzaya dönüşmesinde etkili olabilecek faktörlerdir.

2. Okudukları Programın Kaçınıcı Tercihleri olduğu

Deneklerin okudukları İlâhiyat Lisans Programı'nın kaçınıcı tercihleri olduğu konusundaki dağılımın ki-kare testi sonucu, anketin uygulandığı fakülteler arasında $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Her iki fakültede de en yüksek oranın ilk üç tercih içerisinde olduğu gözlenmekle birlikte, MÜİF İlâhiyat Fakültesi Lisans Programında okuyan öğrencilerin okudukları program, ilk üç tercihleri arasında %78; KTÜRİF'de ise ilk üç tercihleri arasında %23 oranındadır. Fakülteler arasındaki tercih farklılığının bu fakültelerin imkânları, coğrafi konumları vb. ile ilgili özel şartlardan kaynaklandığı açıktır.

Okumakta olduğunuz İlâhiyat Lisans Programı'nı kazandığınızda ilk üç tercihiniz nerelerdi? şeklindeki açık uçlu soruya deneklerin beyan ettikleri ilk üç tercihteki dağılım yaklaşık olarak şöyle sıralanmaktadır:

1. İlâhiyat Lisans Programı (%53), Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği (%29), ilâhiyat programlarının dışındaki diğer programlar (%16).

2. İlâhiyat Lisans Programı (%42), Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği (%30), ilâhiyat programlarının dışındaki diğer programlar (%26).

3. İlâhiyat Lisans Programı (%41), Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği (%28), ilâhiyat programlarının dışındaki diğer programlar (%22).

Buna göre, deneklerin ilk üç tercihlerinde en fazla ilâhiyat programlarını, bunlardan da İlâhiyat Lisans Programı'nı seçtikleri görülmektedir. İlk üç tercih içerisinde ilâhiyat programları dışında en fazla tercih edilen programlar ise ağırlık sırasına göre şöyle olmuştur: Sınıf Öğretmenliği, Okulöncesi Öğretmenliği, sosyal alanlardaki Branş Öğretmenlikleri, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Edebiyat, Hukuk, Kamu Yönetimi, Psikoloji, Sosyoloji, Tıp, İşletme ve Mühendislik.

3. Eğitim-Öğretimle ilgili Kanaatler, Sorunlar, Beklentiler

İlâhiyat Lisans Programı ile ilgili şu andaki kanaatiniz nedir? sorusuna deneklerin %37,3'ü "istemeyerek gelmişim ama şimdi memnunum", %33,8'i "isteyerek gelmişim ve memnunum", %15,1'i "isteyerek gelmişim ama şimdi memnun değilim", %11,8'i "istemeyerek gelmişim memnun da değilim" seçeneğini işaretlemiş, %2'si bu soruyu cevaplandırmamıştır.

Buna göre bu programda okuyan öğrencilerin %48,9'unun programa isteyerek, %49,1'inin istemeyerek geldiği ama sonuç olarak %71'inin şu anda "memnun olduğu", %27'sinin ise "memnun olmadığı" anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken başka bir husus da, bu soruya verilen cevaplar içerisinde en yüksek oranın, "istemeyerek geldiği halde şu anda memnun" olduğunu söyleyenler (%37,3) olmasıdır.

Bu soruya verilen cevapların fakültelere göre dağılımı ki-kare testi sonucu $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. “İstemeyerek gelmiştim ama şimdi memnunum” cevabı KTÜRİF’de %42,7, MÜİF’de %29,9 iken; “isteyerek gelmiştim ama şimdi memnun değilim” cevabı KTÜRİF’de %9,4 iken; MÜİF’de %23 oranındadır.

Bu soruya verilen cevapların sınıflara göre dağılımı ki-kare testi sonucu $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Memnuniyet durumu, birinci sınıflardan son sınıflara doğru azalmaktadır. Memnuniyet oranı, birinci sınıflarda yaklaşık olarak %75, son sınıflarda %66; memnun olmama oranı ise birinci sınıflarda %16 (%9 cevapsız); son sınıflarda ise %34’tür.

Bu soruya verilen cevapların cinsiyete göre dağılımı ki-kare testi sonucu $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu programdan memnun olduğunu söyleyen kız öğrencilerin oranı yaklaşık %78, erkek öğrencilerin oranı ise %61’dir. Kız öğrenciler, fakülteye gelirken erkek öğrencilere göre daha az istekli görünmekle beraber, fakülteye geldikten sonra kanaatlerinin olumlu yönde değişme oranı erkek öğrencilerden daha yüksek çıkmıştır.

Bu veriler topluca ele alındığında ve bütün denekler bir arada değerlendirildiğinde öğrencilerin büyük bir kısmının İlahiyat Lisans Programı’ndan memnun olduğu söylenebilir. Nitekim araştırma sonucunda elde edilen verilere bakıldığında öğrencilerin yaklaşık olarak %71’inin memnun olduğu, %27’sinin ise memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak “Eğer İlahiyat Lisans Programı’nı tercih ettiğiniz zaman başka bir programa girme imkânınız olsaydı yine de bu programı tercih eder miydiniz?” sorusuna, öğrencilerin yaklaşık yarısının “hayır” demesi üzerinde durulması gereken bir husustur.

Bu verilerin incelenmesinde karşımıza çıkan ikinci husus ise, programdan memnun olanların oranının, birinci sınıflardan son sınıflara doğru azalmasıdır. Araştırmada denekler “Kesitlemesine Yöntem”le seçildiği için sınıflar düzeyinde denekler, farklı öğrencilerden oluşmuştur. Bu durumda sınıflar arasındaki memnuniyetin farklılaşmasını doğrudan programın işleyiş sürecine bağlamak zordur. Deneklerin her sınıfta değişen öğrenciler olması, başka faktörlerin de etkili olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte özellikle son sınıflarda genel memnuniyet düzeyinde bir azalma dikkat çekmektedir ki bunda, mezuniyetin yaklaşmış olması nedeniyle, mezuniyet sonrası belirsizlik ve endişelerin etkili olduğu düşünülebilir. Öğrencilerle yüzyüze yaptığımız görüşmeler ve gözlemlerimiz de bu varsayımın doğru olabileceğini destekler niteliktedir.

Burada okumaktan memnun olmadığınız en önemli hususlar nelerdir? sorusuna deneklerin %22,1’i istenilen düzeyde kendimi yetiştirememek, %15,4’ü mezun olduğumda görev alamama endişesi, %12,3’ü öğretim elemanlarının tutumu, %12,1’i başka seçeneğim olmadığı için bu programda okuyor olmak,

%12,1'i nasıl bir görev için hazırlandığını bilmemek, %5,6'sı mânevîyatımın sarsıldığını hissediyor olmak, %3,4'ü yakınlarımdan uzakta eğitim görmek, %3,6'sı öğrenciler arasında dostluk ve arkadaşlığın zayıf olması, %6,5'i ise "başka" seçeneğini işaretlemiştir.

"Başka" seçeneğini işaretleyenler şu cevapları vermiştir: Not için Kur'an, hadis öğrenmek istemiyorum/ Kendimi okula ait hissetmiyorum/ Zorunlu geldiğim için memnun olamam/ Hocalarda müslüman ilim adamı sıfatı bulamıyorum/ Öğrendiğim bilgileri kullanamıyorum/ Bu alan yeteneklerime uygun değil/ Evde oturmaktan iyidir diye geldiğim için sevemiyorum/ Program yoğun ve karmaşık/ Program hedef vermiyor.

Buradaki veriler incelendiğinde, öğrencilerin istenilen düzeyde yetişemediklerine dair kaygılarının öne çıktığı, bunun yanı sıra mezuniyet sonrasında görev alamama endişesi, zorunlu olarak bu programda olmak, nasıl bir görev için hazırlandıklarını bilememek gibi hususların da önemli sorunlar arasında olduğu görülmektedir. Bunların dışında ileri sürülenler ise daha çok kişisel sorunlardır. Bütün bunlar dikkate alındığında İlâhiyat Lisans Programı'nda okuyan öğrencilerin daha ziyade amaç ve ideal sorununu öne çıkarttıklarını söylemek mümkündür. Nitekim programla ilgili en önemli sorunlar arasında öğrenciler, en yüksek oranda bu soruna işaret etmişlerdir.

Üzerinde durulması gereken başka bir husus da öğrencilerin Arapça dersine ve buna bağlı olarak Arapça metinlere karşı yılmınlığıdır. İlâhiyat Lisans Programı'nda Arapça dersinin bütün dersler arasındaki oranı, yaklaşık olarak %23'tür ve bu oran oldukça yüksektir. Artık ilâhiyat fakültelerine gelen öğrencilerin tamamı imam hatip lisesi mezunudur ve az-çok bir Arapça altyapısına sahip olarak gelmektedir. Buna rağmen öğrencilerin Arapça dersinden beklenen düzeyde olmadığı ve çoğunun bu derse karşı isteksiz olduğu görülmektedir. Oysa her vesileyle, İslâmi ilimlerde araştırma yapabilmek için yeterli Arapça bilgisine sahip olmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. İhtiyaç ile mevcut durum arasındaki bu çelişkinin çözülmesi beklenmektedir. Lisan öğretiminde geliştirilen yeni öğretim stratejilerinin, yöntem ve tekniklerinin yeterince takip edilmemesi ve pedagojik formasyon eksikliği, üzerinde durulması gereken önemli sorunlardır.

Derse aktif olarak katılma durumunuz? sorusuna deneklerin %37,3'ü arasına katılıyorum, %29,4'ü nadiren katılıyorum, %15,7'si çoğunlukla katılıyorum, %10,8'i katılmam, %6,4'ü sürekli katılıyorum seçeneğini işaretlemiş, %0,5'i de cevap vermemiştir.

Derse aktif olarak katılma ile cinsiyet arasında ki-kare testi sonucu, anlamlı bir ilişki bulunmamasına rağmen [$\chi^2(5): 6.7861; p>0.05$], erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre derslerde biraz daha aktif olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre genellikle katılıyorum diyen erkek öğrencilerin oranı %28; kız öğrencilerin oranı ise

%18'dir. Arasına katılırim diyen erkek öğrencilerin oranı %40; kız öğrencilerin oranı ise %36'dır. Bu konudaki veriler incelendiğinde kız ve erkek öğrencilerin aktif olarak derslere katılma durumunun arzu edilen düzeyde olmadığı söylenebilir. Nitekim nadiren katılan ya da hiç katılmayan erkek öğrencilerin oranı %33; kız öğrencilerin oranı ise %46'dır.

Eğitim öğretimle ilgili en önemli sorunlarınız nelerdir? sorusuna deneklerin %16,6'sı programın amaç ve ideal vermektan uzak oluşu, %16'sı eğitimi destekleyici ders dışı etkinliklerin yetersizliği, %15,2'si çoğunlukla unutulmuş yüzeysel bilgiler verilmesi, %14,4'ü rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin eksikliği, %9,1'i derslerde hep pasif durumda bırakılmak, %8,8'i ders kitaplarının ve dersin sunumunda görsel, işitsel araç-gereçlerin yetersizliği, %7,8'i derslerin çok çeşitli olması, %4,1'i kütüphane, bilgisayar, internet vb. destek ünitelerinin yetersizliği, %3,7'si seçmeli derslere yeterince önem verilmemesi seçeneklerini işaretlemiştir.

“Başka” seçeneğini işaretleyenler (%3,5) ise eğitim-öğretim sorunları ile ilgili olarak şunlara işaret etmiştir: Ezbercilik/ Not ve sınıf geçme sistemi/ Öğrenmeyi değil sınıf geçmeyi amaç edinmek/ Bazı hocaların alanına hâkim olmaması/ Derslerin dağınık olması/ Araştırma ve kalıcı bilgi edinme eksikliği/ Herşey hakkında bir şey biliyoruz ama bir şey hakkında herşeyi bilmiyoruz/ Programın hedef vermemesi.

En önemli eğitim-öğretim sorunlarının, anketin uygulandığı fakültelele göre dağılımı, ki-kare testi sonucu $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre fakülteler arasındaki farklılıklar yaklaşık olarak şöyledir: Eğitimi destekleyici ders dışı etkinlikleri MÜİF öğrencileri %19; KTÜRİF öğrencileri %13 oranında yetersiz bulmaktadır. Rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini MÜİF öğrencileri %11 oranında; KTÜRİF öğrencileri ise %17 oranında yetersiz görmüşlerdir. Derslerin çok çeşitli oluşunu MÜİF öğrencileri %12; KTÜRİF öğrencileri %5 oranında sorun olarak görmüştür. Ders kitaplarının ve dersin sunumunda görsel ve işitsel araç-gereçleri MÜİF öğrencileri %7; KTÜRİF öğrencileri %10 oranında yetersiz görmektedir. Her iki fakülte öğrencilerinin en yüksek ve birbirine eşit oranda sorun olarak gördükleri konu ise programın amaç ve ideal vermektan uzak oluşu ile çoğunlukla unutulmuş yüzeysel bilgiler verilmesi hususudur.

Konuyla ilgili olarak yapılan başka araştırmalarda da öğrenciler, eğitim-öğretimle ilgili sorunlarını dile getirirken genellikle ders programlarından, derslerin çeşidinden, haftalık ders saatlerinin oranından, derslerin verilmiş şeklinden, öğretim elemanlarının derslerle ve öğrencilerle ilgili tutumlarından, sosyal ve kültürel etkinliklerin yetersizliğinden yakınmışlardır.²⁰

²⁰ Mesela bk. Erdoğan Fırat, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problem Olarak Değerlendirdikleri

Yukarıdaki sorunlar, esasında sadece ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin karşılaştığı sorunlar değildir. Ancak fakülte düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin, okudukları programın amaç ve ideal vermekten uzak oluşunu sorunlar arasında ilk sırada belirtmeleri, üzerinde durulması gereken bir husustur ve bu sorun yalnız mahalli yetkilerle ve düzenlemelerle çözülemeyecek kadar kapsamlıdır.

Eğitim öğretimle ilgili sorunlarınızın çözümüne yönelik en önemli beklentileriniz nelerdir? sorusuna deneklerin %20,2'si alanı benimsemeye yönelik moral ve motivasyonu sağlayıcı etkinliklerin artırılması, %14,4'ü yönetim, hoca ve öğrenciler arasında karşılıklı güven ortamının oluşturulması, %12,6'sı İlâhiyat Lisans Programı'nın amaçlarının belirgin hale getirilmesi, %12,2'si görev alanının netleşmesi için branşlaşmaya gidilmesi, %12,2'si derslerde araştırmaya ve işbirliğine teşvik edecek etkinliklere yer verilmesi, %8,7'si öğrencilerin aktif olarak derslere katılımının sağlanması, %6,3'ü düzenli bir programla meslekî uygulamaların zorunlu hale getirilmesi, %6,2'si öğrencilerin kulüp çalışmaları, sosyal ve sportif faaliyetlerinin teşvik edilmesi, %4,1'i fakülteye yeni başlayan öğrenciler için oryantasyon faaliyetleri düzenlenmesi seçeneklerini işaretlemiştir.

Görüldüğü gibi öğrenciler, okumakta oldukları alanı benimsemek istemekte ve bunun için ilgi beklemektedirler. Bundan sonraki beklentiler de aslında bu isteğin açılımlarıdır. Bu bağlamda fakültede güvenilir, sıcak ve samimi bir ortamın oluşturulması, okudukları programın tanıtılması, mezuniyet sonrası muhtemel görevler için motive edilmeleri, öncelikli beklentiler arasındadır.

C. Öğretim Elemanları İle İlişkiler

1. Öğretim Elemanları ile İlgili En Önemli Eleştiri konuları

Öğretim elemanlarında gördüğünüz en önemli eleştiri konuları nelerdir? sorusuna deneklerin %22,6'sı öğrenciler ile ilişkilerde yetersizlik, %22,2'si dersi sunmada yetersizlik, %18,7'si öğrencilerin ihtiyaç ve taleplerini önemsememek, %9,7'si başarıyı değerlendirmede objektif olmamak, %6,9'u alan bilgisinde yetersizlik, %6,9'u kendini geliştirmemek, %3,4'ü fazla mutaassıp olmak, %2,5'u fazla modern olmak, %6,9'u da "başka" seçeneğini işaretlemiştir.

"Başka" seçeneğini işaretleyenlerin yazdıkları eleştiri konuları ise şunlar olmuştur: Öğrencilere değer vermeme/ Aşırı tenkitçi olma/ Pedagojik formasyon eksikliği/ Öğrencilerin eleştirilerine önyargılı bakma/ Öğrencilere kaba ve kırıcı davranma/ Diyalog eksikliği/ Öğrenciler arasında ayırım yapma/ Öğrencileri nota göre değerlendirme/ Motivasyon eksikliği/ Üniversite öğrencisinden ziyade çocuk muâmelesi yapma/ Arapça hocalarının yetersizliği/ Rehberlik yapmama/ Heyecan-

Eğitimleriyle İlgili Konular", *DEÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, VI (1989), s. 21-28, 33-34; Selahaddin Parlador, "Öğrencilere Göre İlâhiyat Fakültesi Eğitiminin Başarı Durumu", *DEÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XI, 1998, s. 12-18; Mustafa Usta, *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurum-sallaşma ve Ekolleşme Sorunları*, s. 202-203.

larını yitirmiş olma/ Tevazu eksikliği/ Geçmişe saygısızlık/ Alanları dışında derslere girme/ Güncel meseleleri yorumlamama/ Yoklamayı, sınavları ve notu silah olarak kullanma.

Burada elde edilen verilere göre öğrencilerin öğretim elemanları ile ilgili eleştiri konuları arasında öğrencilerle ilişkiler ve derslerin sunumundaki yetersizlik öne çıkmaktadır. Öğrenciye değer verilmemesi, ihtiyaç ve isteklerinin dikkate alınmaması, öğrenciler arasında ayırım yapılması, hoşgörüsüzlük gibi hususlar da diğer önemli eleştiri konularıdır.

İlahiyat fakültelerinde yapılan başka araştırmalarda da öğrencilerin öğretim elemanları ile ilgili memnun olmadığı konular arasında öğretim elemanlarının öğrencilerle ilişkilerinin zayıf olması, derslerde yetersiz olmaları, tenkide tahammülsüz olmaları, hoşgörüsüz olmaları, iletişim ve rehberlik konusundaki eksiklikleri gibi hususlar en önemli sorunlar arasında sayılmıştır.²¹

Öğrenci ile hoca arasındaki mesafe, bilgiye karşı istek duymayı engellemektedir. Oysa bilgi ve değerlerin öğrenilmesi, benimsenmesi ve uygulamaya geçirilmesi, önemli ölçüde bu akışı sağlayacak duygusal bir sıcaklık ortamının yaratılmasına ihtiyaç gösterir.

Öğrencinin bilgileri sınav ve not için ezberlenen bir malzeme gibi görmeyip hayat için öğrenilen ve işe yarayan birer değer olarak benimsemesi, öğrenmenin vuku bulduğu şartların pozitifliğine bağlıdır. Yani memnurluk ve isteklilik doğuran şartlar, insanı bu şartlardaki etkilere daha açık hale getirir.²²

2. Öğretim Elemanlarından Beklentiler

Size göre ilâhiyat fakültesi öğretim elemanlarının sahip olması gereken en önemli nitelikler neler olmalıdır? sorusuna deneklerin %17'si alan bilgisi ve bilimsel yeterlilik, %15,4'ü örnek bir kişilik ve karakter, %13,1'i samimiyet ve gayret, %11,2'si öğrenciye değer vermek, %7,8'i öğrenciye rehberlik etmek, %7,6'sı sınıfta rahat ve arkadaşça bir ortam yaratmak, %6,4'ü gönül adamı olmak, %5,8'i farklı görüşlere tahammül etmek, %3,8'i pedagojik formasyon, %3,3'ü kişisel görüşlerini empoze etmekten sakınmak, %2,8'i meslek sevgisi, %2,8'i genel kültür, %0,6'sı kılık kıyafetine özen göstermek, %2,5'u da "başka" seçeneğini işaretlemiştir.

Öğrencilerin, öğretim elemanlarının sahip olmasını istedikleri en önemli niteliklerin; alan bilgisi ve ilmi yeterlilikten sonra, kişilik ve karakter, samimiyet ve

²¹ Şuayip Özdemir, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eğitim-Öğretim Beklentileri", (Darende İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, XV, (2002-2003), İstanbul 2003, s. 93; Bozkurt Koç, "İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin İlahiyat Fakültesine Bakışı ve Beklentileri (Atatürk Üniversitesi Örneği)", *Tabula Rasa*, III, Isparta (Eylül-Aralık 2001), s. 129.

²² Selahaddin Parlador, "Öğrencilere Göre İlahiyat Fakültesi Eğitiminin Başarı Durumu, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI, 1998, s. 30.

gayret ve öğrenciye değer vermek olduğu görülmektedir. Benzer araştırmalarda da öğrencilerin öğretim elemanlarından beklentilerinin en yüksek oranda bu niteliklerde arandığı tesbit edilmiştir.²³

İlâhiyat fakültelerinden 1052 öğrenci üzerinde yapılan bir araştırma sonunda, öğrencilerin hocalarına güven konusunda sorunlu oldukları görülmüştür. “Bütün hocalarıma güvenirim, onlar bana her zaman doğru ve güvenilir bilgi verirler” fikrine, “katılmıyorum” diyenlerin oranı %43, “katılıyorum” diyenlerin oranı %26, “kararsızım” diyenlerin oranı ise %25 civarında olmuştur.²⁴

Öğretim elemanın öğrenciye değer vermesi, iyi niyet ve samimiyet telkin etmesi, karşılıklı güven duygusunun gelişmesinde önemli bir etken olduğu gibi, öğrencinin kişiliğinin gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Eğitim bir iletişim süreci olduğuna ve iletişimde bulunmaksızın eğitim yapmak imkânsız olduğuna göre, bu süreçte öğretim elemanı kaynak, öğrenci alıcı durumundadır.²⁵ Araştırmalar, bir iletişim kaynağının, konusunda ne kadar uzman olursa olsun, dinleyiciye güven vermediği takdirde dinleyici üstünde fazla bir etkisinin olmadığını göstermektedir.²⁶ O halde kendi sahasında ne kadar uzman olursa olsun, öğrenciyi etkileyebilmesi için, öğretim elemanının uzmanlığı yanında güvenilir ve sevilen birisi olması da son derece önemlidir.

Fakülte öğretim elemanlarıyla rahat diyalog kurabiliyor musunuz? sorusuna deneklerin %32,4’ü bir kısmı ile kurabiliyorum, %21,6’sı çoğu ile kurabiliyorum, %11,8’i hiçbiri ile kurabildiğimi söyleyemem, %2’si hepsi ile kurabiliyorum seçeneğini işaretlemiştir.

Bu soruya verilen cevapların cinsiyete göre dağılımı, ki-kare testi sonunda anlamlı bulunmamıştır. [$\chi^2(5): 9.0517$; $p>0.05$] fakülteler arasında ise $p<0.001$ düzeyinde bir anlamlılık tesbit edilmiştir. Örneğin, KTÜRİF’de öğrencilerin yaklaşık olarak %33’ü öğretim elemanlarının çoğuyla diyalog kurabildiklerini söylemelerine karşılık, MÜİF’de bu oran %6 olmuştur. Öğretim elemanlarının hiçbiriyle diyalog kuramadığını söyleyenlerin oranı ise KTÜRİF’de %7 iken; MÜİF’de %18 olmuştur.

Aşağıda, öğrencilere boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri ile ilgili soruya verilen cevaplar içerisinde “hocalarla görüşür onların bilgi ve görüşlerinden

²³ Mehmet Emin Ay, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Öğretim Elemanlarından Beklentileri (Bursa UÜ İlâhiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma)” *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, İstanbul 2000, s. 79 vd.

²⁴ Mustafa Usta, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*, s. 211.

²⁵ Leyla Küçükahmet, *Eğitim Programları ve Öğretim, Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara 1997, s. 23-24.

²⁶ J.L. Freedman vdğr, *Sosyal Psikoloji*, çev. A.Dönmez, Ankara 1993, s. 351; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul 1988, s. 170.

yararlanırım” seçeneğinin sadece %2,2 oranında işaretlenmiş olması da, diyalogun zayıflığını göstermektedir.

İlâhiyat fakültesi öğrencileri arasında yapılan başka araştırmalarda da hocaların öğrencilerle diyalogunun yetersiz olduğu tesbit edilmiştir.²⁷ Bu araştırmalardan birinde öğrencilerin öğretim elemanları ile diyalog noktasındaki sıkıntılarının aşılması için öğrenci beklentileri içerisinde; öğretim elemanlarının alçak gönüllü olması, öğrencileri tanıması ve görüşlerine değer vermesi, sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerin geliştirilmesi ve bu hususta ilk adımın hocalardan gelmesi gerektiği öne çıkmıştır. Rehberlik faaliyetlerine önem verilmesi, kız öğrencilere karşı tutum ve davranışlara özen gösterilmesi de bu çerçevedeki talepler arasındadır.²⁸

Sizce diyalog eksikliğinin sebepleri nedir? sorusuna deneklerin %31,4’ü öğretim elemanlarının mesafeli tutumu, %22,9’u benim sıkılgan ve çekingen yapım, %17,9’u öğretim elemanlarını meşgul ederim endişesi, %10,7’si öğretim elemanlarının bize zaman ayırmaması, %13,9’u da “başka” seçeneklerini işaretlemişlerdir.

“Başka” seçeneğini işaretleyenler bu konuda şunları yazmıştır: Küçümseniyor olmam/ Samimi bir ortam olmaması/ Bazı hocaların itici olmaları/ Herkesin kendi derdinde olması/ Gerçek tutumlarını bilememe/ Kendime yakın hissetmemem/ Normal hayatta olanları, nota yansıtmaları/ Bayan olmamaları/ Beklentim yok/ Yerlerinde bulamıyorum/ Diyalog kaygısı taşıyorlar/ Hocalar sanki bu devirde yaşamıyor.

Buna göre, diyalog konusunun hocaların tutumuna ve öğrencilerin kişilik özelliklerine göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hocaların öğrencilerle iletişiminin zayıf olduğu ve bu konuda öğrencilerden daha çok hocalara görev düştüğü görülmektedir. İletişimin zayıf olması, eğitimde önemli bir görev olan rehberliğin de yeterince yapılamaması anlamına gelmektedir. Nitekim yapılan araştırmalarda öğretim elemanlarının öğrencilere rehberlik etme konusunda yetersiz oldukları ile ilgili görüşler %60 civarında gerçekleşmiştir.²⁹ Bu araştırmaların birisinde öğrencilerin yaklaşık %61’i fakültelerinde bir psikolojik danışmana, %82’si de rehberliğe ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.³⁰

²⁷ Mehmet Emin Ay, (*Eğitim Öğretim Açısından İlâhiyat Fakültelerinde Rehberlik*, s. 104; Bozkurt Koç, “İlâhiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin İlâhiyat Fakültesine Bakışı ve Beklentileri (Atatürk Üniversitesi Örneği)”, *Tabula Rasa*, III, s. 129; Şuayip Özdemir, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eğitim-Öğretim Beklentileri”, (Darende İlâhiyat Fakültesi Örneği), *Akademik Araştırmalar Dergisi*, XV, s. 96.

²⁸ Mehmet Emin Ay, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Öğretim Elemanlarından Beklentileri (Bursa UÜ İlâhiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma)” *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, s. 98-99.

²⁹ Mehmet Emin Ay, (*Eğitim Öğretim Açısından İlâhiyat Fakültelerinde Rehberlik*, s. 84; Mustafa Usta, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Etkileşme Sorunları*, s. 175.

³⁰ a.g.e., s. 226-227.

Yine ilâhiyat fakültelerinde yapılan bir araştırmada öğretim elemanlarından kaynaklanan iletişim sorunları içerisinde, öğrencilere meslekdaşları olarak bakmamaları, derslerle ilgili hususlarda öğrencilerin görüşlerini almamaları, derslerde öğrencileri soru sormaya teşvik etmemeleri, ders dışında onların sorunlarıyla ilgilenmemeleri, görüşlerine değer vermemeleri, onları değerlendirirken objektif olmamaları gibi hususlar öne çıkmıştır.³¹

Görüldüğü gibi, diyalog eksikliğinin sebepleri arasında “anlaşılmamak ve değer verilmemek” öne çıkmaktadır. Oysa iletişim psikolojisinde, bir insanın kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi yani empatik tepki, son derece önemli görülmektedir.

Araştırmalara göre empati kurma becerisi ile işbirliği arasında yakın bir ilişki vardır. Empatinin kişilerarası iletişimi kolaylaştırıcı özelliğinden dolayı empatik becerilerini artırmak amacıyla çeşitli meslek mensuplarına empati eğitimi verildiğinden söz edilmektedir ki, öğretmenlik de bu meslek grupları arasındadır. İnsanlar, kendileriyle empati kurulduğunda, anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissetmektedir. Diğer insanlar tarafından anlaşılmak ve önem verilmek ise kişiyi rahatlatmakta ve iyi hissetmesini sağlamaktadır. Empati kurabilmenin önşartı da ben-merkezci yaklaşımlardan kurtulmaktır. Ben-merkezci davranan bir kişinin karşısındakinin rolüne girmesi ve olaylara onun bakış açısıyla yaklaşması mümkün görülmemektedir.³²

D. Ders Dışı Etkinlikler

Derslerin dışında kendinizi geliştirmeye yönelik okuma/araştırma yapıyor musunuz? sorusuna deneklerin %37,3'ü “çoğu zaman”, %37,3'ü “arasıra”, %15,7'si “her zaman”, %7,4'ü “nadiren” seçeneğini işaretlemiş, “hiçbir zaman” seçeneğini işaretleyen olmamıştır. %2,3'ü ise bu soruyu cevaplandırmamıştır.

Öğrencilerin fakülte tahsili esnasında kaldıkları yer ile derslerin dışında kendini geliştirmeye yönelik okuma/araştırma yapma arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek için uygulanan ki-kare testi sonucu $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre özel yurttaki kalanların %87'si, Devlet yurtda kalanların %60'ı, kendi kiraladığı evde kalanların %60'ı, ailesinin yanında kalanların %50'si, öğrenci evinde kalanların %47'si “her zaman” veya “çoğu zaman” derslerin dışında okuma/araştırma yaptığını söylemektedir.

Bu konuda burada zikretmediğimiz diğer veriler de dikkate alındığında, derslerin dışında en fazla okuma/araştırma yapan öğrencilerin kaldıkları yere göre dağılımında özel yurttaki kalanlar en yüksek orandadır. Bunu devlet yurtda

³¹ Yaşar Fersahoğlu, *Eğitim-Öğretim Açısından İlâhiyat Fakültelerinde İletişim*, s. 113.

³² Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Ankara 1994, s. 135, 141, 146-147.

kalanlar izlemektedir. Bu konuda en zayıf gözükeler ise öğrenci evlerinde kalanlar olmuştur.

Hangi alanlarda okuma ve araştırma yapmaktan hoşlanıyorsunuz? sorusuna deneklerin %34,4'ü Din-İlâhiyat, %15,9'u Sanat-Edebiyat, %11,8'i Tarih, %9,1'i Felsefe, %14,1'i Psikoloji, %3,6'sı Sosyoloji, %5,7'i Siyaset, %3,6'sı "başka" seçeneğini işaretlemiştir. %1,8'i ise bu soruya cevap vermemiştir.

"Başka" seçeneğini işaretleyenlerin, okuma/araştırma yaptıkları alanlar şunlardır: Bilim ve Teknik/ Matematik/ Musiki/ Fotoğrafçılık/ Hukuk/ Bilgisayar/ Biyoloji.

İlâhiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin en fazla din ve ilâhiyat alanında eser okumaları doğaldır. Başka araştırmalarda da benzer sonuçlar çıkmıştır.³³ Burada, iki fakültenin öğrencileri arasında din ve ilâhiyat konularında en yüksek oranın çıkması ortak bir yaklaşımdır. Ancak diğer alanları tercihte, fakülteler arasında ki-kare testi sonucu $p < 0.05$ düzeyinde bir anlamlılık gözlenmektedir. Buna göre KTÜRİF Öğrencileri din-ilâhiyat alanından sonra en yüksek oranda sanat-edebiyat (%19), psikoloji (%17), ve tarih (%14) alanlarını işaretlemiş, MÜİF öğrencileri ise felsefeyi (%12) işaretlemişlerdir.

Bu soruya verilen cevapların cinsiyete göre dağılımı da ki-kare testi sonucu $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre, her iki cinsin de en yüksek oranda ilgilendiği din-ilâhiyat alanında erkek öğrenciler (%40), kız öğrencilerden (%31) daha fazla okuma araştırma yaptığını beyan etmiştir. Din-ilâhiyattan sonra, kız öğrencilerin en fazla ilgilendikleri alanlar sanat-edebiyat ve tarih iken; erkek öğrenciler tarih, felsefe ve siyasetle ilgilendiklerini belirtmişlerdir.

Ders saatleri dışında genellikle nasıl vakit geçirirsiniz? sorusuna deneklerin %22,3'ü kitap okurum, araştırma yaparım, %15,5'i sosyal, kültürel etkinliklere katılırım, %13,5'i arkadaşlara takılırım, %12,6'sı derslerle ilgili çalışmalar yaparım, %10,7'si dinlenirim, televizyon seyredirim, müzik dinlerim, %8,4'ü ev işleriyle meşgul olurum, %7'si bilgisayar ve internetle meşgul olurum, %4'ü sportif etkinliklerde bulunurum, %2,2'si hocalarla görüşür onların bilgi ve görüşlerinden yararlanırım demiştir. %2,8'i "başka" seçeneğini işaretlemiş, %1,1'i de bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

"Başka" seçeneğini işaretleyenler şunları yaptıklarını yazmışlardır: Komşu, esnaf vb. ile dînî sohbet yaparım/ Haftasonu aileme yardım için köye giderim/ Zihin jimnastiği yaparım/ Para kazanmak için çalışırım/ Tebliğ ve irşadla uğraşırım/ Gezerim/ Bazı vakıflarda görev alıyorum/ Arapça dersi alıyorum.

³³ Bozkurt Koç, "İlâhiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin İlâhiyat Fakültesine Bakışı ve Beklentileri (Atatürk Üniversitesi Örneği)", *Tabula Rasa*, III, s. 132.

Ders saatleri dışında genellikle nasıl vakit geçirirsiniz? sorusuna verilen cevaplar ile öğrencilerin tahsil esnasında kaldıkları yer arasındaki ilişkiyi belirlemek için uygulanan ki-kare testi sonucu $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre ders dışında öğrencilerin kaldıkları yere göre en yüksek oranda boş vakit değerlendirme alışkanlıkları şöyle sıralanmaktadır:

Özel yurttaki kalanların en yüksek oranda yaptıkları üç etkinlik; kitap okumak ve araştırma yapmak (%34), derslerle ilgili çalışmalar yapmak (%20), sosyal ve kültürel etkinliklere katılmaktır (%19). Devlet yurdunda kalanların en yüksek oranda yaptıkları üç etkinlik; kitap okumak ve araştırma yapmak (%23), derslerle ilgili çalışmalar yapmak (%20), arkadaşlarla birlikte olmaktır (%20). Öğrenci evinde kalanların en yüksek oranda yaptıkları üç etkinlik; kitap okumak ve araştırma yapmak (%23), sosyal ve kültürel etkinliklere katılmaktır (%18), arkadaşlarla birlikte olmaktır (%14). Ailesinin yanında kalanların en yüksek oranda yaptıkları üç etkinlik; kitap okumak ve araştırma yapmak (%23), dinlenme, TV seyretme, müzik dinleme (%20), derslerle ilgili çalışmalar yapmaktır (%12). Kendi kiraladığı evde kalanların en yüksek oranda yaptıkları üç etkinlik; kitap okumak ve araştırma yapmak (%22), sosyal ve kültürel etkinliklere katılmaktır (%21), arkadaşlarla birlikte olmaktır (%11).

Burada açıklanan ve aktarmadığımız diğer verilere göre öğrencilerin boş zamanlarında en fazla yaptıkları iş, kitap okumak ve araştırma yapmaktır. Bu konuda en yüksek oran özel yurttaki kalan öğrencilerdir. Öğrencilerin boş zaman alışkanlıklarında ikinci olarak en yüksek oran sosyal ve kültürel etkinliklere katılmaktır. Kendi kiraladığı evde kalanların, bu faaliyetlere en yüksek oranda katıldığı anlaşılmaktadır. Üçüncü olarak ise derslerle ilgili çalışmalar yapma gelmektedir. Burada da en yüksek oran özel yurttaki kalan öğrenciler arasında gerçekleşmektedir.

Kütüphaneye hangi sıklıkta gidiyorsunuz? sorusuna deneklerin %48'i haftada birkaç gün, %17,6'sı haftada bir, %14,7'si ayda bir, %12,3'ü hergün, %2,9'u yılda birkaç gün, %1'i de hiç gitmem seçeneğini işaretlemiş, %3,4'ü ise bu soruya cevap vermemiştir.

Görüldüğü gibi öğrencilerin büyük bir kısmı kütüphane ile ilgilidir. Kütüphane ile ilgisi zayıf olanların oranı %20 civarındadır. Boş zaman alışkanlıkları içerisinde en yüksek oranın okuma-araştırma yapmak, sosyal ve kültürel etkinliklere katılmaktır da dikkate alınırsa öğrencilerin büyük bir kısmının entelektüel faaliyetlere uzak olmadıkları anlaşılmaktadır.

Yeterli okuma/araştırma yapmanızın en önemli engelleri nelerdir? sorusuna deneklerin %26,7'si derslerden zaman kalmaması, %26,4'ü okuma ve araştırmayı teşvik edici bir ortamın olmaması, %17,5'i bir hedef belirleyememiş olmak, %11,2'si tamamen kişisel eksiklik, %3,7'si daha önemli hizmetlerle meşgul olmam,

%5,7'si ekonomik sıkıntılar, %6,5'i "başka" seçeneğini işaretlemiş, %2,3'ü de bu soruya cevap vermemiştir.

"Başka" seçeneğini işaretleyenlerin yazdıkları da şöyledir: Amaçsızlık/ Derslerden bıktığım için hiçbir kitapla meşgul olmak istemiyorum/ İdeal sahibi model şahsiyetlerin eksikliği/ Tembellik/ Aile-okul-iş hayatını bir arada yürütmem/ Motivasyon eksikliği/ Zaman darlığı/ Neyi, nasıl yapacağımı bilememek/ Büyükşehirin yoruculuğu/ Ev işlerinin yoğunluğu.

Kişisel gelişimle ilgili sorulara verilen cevaplar birlikte değerlendirildiğinde öğrencilerin yaklaşık %53'ünün kendilerini geliştirmek için plânlı bir çaba içerisinde olduğu, %37'sinin ise plânlı olmamakla beraber zaman zaman birşeyler yapmaya çalıştığı, buna karşılık %10'unun böyle bir çabadan uzak olduğu görülmektedir. Kendilerini geliştirmek için yeterli çaba göstermedikleri anlaşılan öğrencilerin büyük çoğunluğu, bunun en önemli nedeni olarak Programa ve ortama bağlı gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Derslerin yoğunluğu, teşvik edici ortamın olmayışı ve amaç sorunu bunlar arasındadır. Geriye kalanlar ise bu işin tamamen kendilerinden kaynaklanan ekonomik, sosyal ve psikolojik nedenlere bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

Üniversite öğrencileri ile ilgili yapılan birçok araştırmada, bu öğrencilerin büyük çoğunluğunun okuma alışkanlığına sahip olmadığı görülmüştür. Cumhuriyet Üniversitesi'nin Fen-Edebiyat Fakültesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve HMYO üçüncü ve dördüncü sınıflarında okuyan 250 öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin %92'sinin yeterince kitap okumadığı, yalnızca %8'lik bir oranın yeterince kitap okuduğu tesbit edilmiştir. Bu araştırmada, öğrencilerle yapılan görüşmelerde yeterince kitap okuyamama konusunda birçok neden ileri sürülmüştür. Bu nedenlerden en önemlileri şöyle sıralanmıştır: "Böyle bir alışkanlık kazandırılmamış" (%36), "Derslerden zaman bulamıyoruz" (%44), "Kitaplar çok pahalı" (%15) ve "Kitap okumak ilgi çekici gelmiyor" (%5). Bununla birlikte, büyük bir oran (%91) okuduğu kitapların kendisine yarar sağladığı konusunda hem fikirdir. Araştırmaya katılanların %9'luk bir oranı ise kitap okumanın kendisine hiçbir yarar sağlamadığını düşünmektedir.³⁴

Aynı araştırmada öğrencilere sorulan, "Boş zamanlarınızı çoğunlukla nerede değerlendirirsiniz?" şeklindeki soruya öğrencilerin %61'i "evde", %16'sı "kahve, pastane, birahane gibi yerlerde", %11'i "okulda", %7'si "iş yerinde (çalışarak)", %5'i de "Kütüphanede" cevabını vermiştir. Bu sorunun devamında sorulan "Boş zamanlarınızda en çok ne yaparsınız?" şeklindeki soruya ise, %26'sı "Kitap, gazete, dergi okurum", %23'ü "TV izlerim, radyo dinlerim", %17'si "arkadaşlarımla

³⁴ Ali Esgin, Özay Karadağ, "Üniversite Öğrencilerinde Okuma Alışkanlığı", *Popüler Bilim Dergisi*, sy. 82 (Eylül 2000), s. 19 vd.

sohbet ederim”, %12’si “gezerim”, %10’u “Ders çalışırım”, %7’si “Sinema ya da tiyatroya giderim”, %5’i “Spor yaparım” cevabını vermiştir.

E. İlâhiyat Eğitiminin İnanç ve İbâdet Hayatına ve İnsanî İlişkilere Etkisi
İlâhiyat eğitimi dînî inançlarınızı nasıl etkiledi? sorusuna deneklerin %45,1’i kuvvetlendirdi, %32,4’ü değiştirmede, %5,4’ü zayıflattı, %14,2’si ise “başka” seçeneğini işaretlemiştir. %2,9’u bu soruya cevap vermemiştir.

“Başka” seçeneğini işaretleyenler şunları yazmıştır: Taklitten kurtuldum, sebep-sonuç ilişkisi kurabiliyorum/ İncam bilgisiyle desteklendi/ Sevdirdi/ Ruh dünyamı zedeledi/ Zayıflattı ama geniş bir bakış açısı getirdi/ Bazı noktalarda olumlu bazı noktalarda olumsuz etkiledi/ Şüpheli yaptı/ Başka yerlerden destek almasaydım zayıflardı/ Öncekileri yalanlamaya başladım/ Daha teslimiyetçi yaptım/ Bitirdi, mahvetti/ Düşünmeme vesile oldu/ Ciddiyetten uzaklaştırdı/ Okula alınmadığım için dînî inançlarımı etkileyecek bir eğitim alma imkânım olmadı.

Bu soruya verilen cevaplar ki-kare testi sonucu fakültelere göre $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. KTÜRİF öğrencileri bu soruya yaklaşık %53 oranında, MÜİF öğrencileri %35 oranında “kuvvetlendirdi” cevabı vermiştir. MÜİF öğrencilerinin %43’ü; KTÜRİF öğrencilerinin ise %25’i “değiştirmede” demiştir. “Zayıflattı” diyenler ise KTÜRİF’de %3; MÜİF’de %9’dur.

Bu soruya verilen cevapların cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için uygulanan ki-kare testi sonucu anlamlı bulunmamıştır. [$\chi^2(4): 5.5541; p > 0.05$]

Bu soruya verilen cevaplar arasında “kuvvetlendirdi” cevabı yüksek bir oranla dikkat çekmektedir. “Zayıflattı” cevabı ise düşük bir orandır. Bu durum, İlâhiyat eğitiminin inanç üzerindeki olumlu etkisinde, inancın bilgi ile temellendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan hangi kademe olursa olsun din öğretiminin amacı insanlara bir tercih empoze etmek değil, din hakkında doğru bilgiler vermek ve yapacakları tercihlerde onlara yardımcı olmaktır. Özellikle gençlik çağı, dinin ortaya koyduğu inanç esaslarına eleştirel yaklaşıldığı bir çağ olduğu için zihinsel gelişme sonucu, o zamana kadar öğrendiklerini eleştirip irdelene eğilimi gencin bilgi toplama yöntemlerinde ve öğrenmelerinde farklılıklar meydana getirmektedir.³⁵

Öğrencilerin tamamı imam hatip lisesi mezunu olduğuna göre zaten dînî değerlerin olduğu bir ortamdan ve belli seviyede din eğitimi almış olarak gelmektedir. Fakülteye gelmeden önce belli bir inanç ve buna dayalı olarak bir dünya görüşü ve genel anlamda bir inanç oluşturmuş olsa da bunları henüz sağlam bilgi ve görgü ile temellendirebilmiş değildir. Buna gençlik döneminin şüphelerini ve

³⁵ Mualla Selçuk, “Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu (İnanç ve Davranış Bütünlüğü Açısından Bir Deneme)”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, İstanbul 2000, s. 334-335.

idealizmini de eklediğimizde, bu öğrencilerin İlahiyat eğitimi alırken bilgisinin yetersizliğini farkederek, inanma ile ilgili sorunlarını büyük ölçüde halletmek istediği anlaşılmaktadır.

Nitekim öğrenciler fakülteye girdikten itibaren daha önce başlamış olan kişiliğindeki dinî yönün derinleşmesi, gençlik idealizmi ile daha da kuvvetlenmektedir. Öğrenci artık din alanında çalışacağını, fakülteyi bitirdikten sonra bu konuda hizmet göreceğini anlamıştır. Ancak diğer taraftan, daha önceden sahip olduğu görüşlerine sağlam deliller bulmak ümidindedir. Kendi düşüncülerini paylaşmayanlara ve onaylamayanlara da kızabilmektedir. Bu durum ise uyumsuzluğa ve bazen problemlerin daha da artmasına yol açabilmektedir.³⁶

İlahiyat eğitimi ibâdet hayatını nasıl etkiledi? sorusuna deneklerin %48,5'i değiştirmede, %28,4'ü kuvvetlendirdi, %12,3'ü zayıflattı, %8,3'ü "başka" seçeneğini işaretlemiş, %2,5'i bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

"Başka" seçeneğini işaretleyenler şunları yazmıştır: Bilinçlendirdi/ İhlâsım zayıfladı/ Sorumluluk yükledi/ Düzenli bir hal aldı/ Mânevî eksiklik oluşturdu/ Bitirdi.

İlahiyat eğitiminin ibâdet hayatına etkisi konusunda ki-kare testi analizleri, fakülteler arasında $p < 0.01$ anlamlılık olduğunu göstermiştir. Buna göre KTÜRİF'de bu soruya "Kuvvetlendirdi" cevabını verenlerin oranı %35, MÜİF'de %20'dir. "Değiştirmede" diyenler KTÜRİF'de %43, MÜİF'de %56'dır. "Zayıflattı" diyenler ise KTÜRİF'de %9, MÜİF'de %16'dır.

İlahiyat eğitiminin ibâdet hayatına etkisinin cinsiyetle ilişkisi, ki-kare testi sonucu anlamlı bulunmamıştır. [$\chi^2(4): 3.9216; p > 0.05$]

İlahiyat eğitiminin inanca etkisi ile ibâdet hayatına etkisi arasında oran açısından bir farklılaşma görülmektedir. İlahiyat eğitiminin inanca olumlu etkisi, ibâdet hayatına etkisinden daha yüksek olmuştur. Toplam deneklerin yaklaşık %49'u ilâhiyat eğitiminin ibâdet hayatları üzerinde bir değişiklik yapmadığını belirtmiştir. MÜİF'de 1998 yılında yapılmış olan başka bir ankette de ilâhiyat eğitiminin dinî inançları kuvvetlendirdiğine dair oran (%49); ibâdetleri kuvvetlendirdiğine dair oran ise %34 civarında olmuştur. Bu araştırmada, "ibâdet hayatını değiştirmede" diyenlerin oranı %43 oranda gerçekleşmiştir.³⁷

Buna göre, ilâhiyat eğitiminin ibâdet hayatında da olumlu etkisinin olumsuzu göre daha yüksek olmasına rağmen, bunun inancı etkilediği kadar yüksek olmadığı anlaşılmaktadır. İbâdet hayatında böyle bir tablonun oluşmasında ilâhiyat

³⁶ Erdoğan Fırat, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problem Olarak Değerlendirdikleri Eğitimle-riyle İlgili Konular", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI (1989), s. 38.

³⁷ Yurdagül Mehmedoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eğitim-Öğretim Beklentileri", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, s. 145.

fakültesi öğrencilerinin genellikle dindar bir çevreden gelmiş olmasının ve buraya gelmeden önce din eğitimi almış olmasının etkisi olabilir. İnanç hayatındaki etkinin daha yüksek oluşunda ise gencin bu çağlarda inançlarını eleştirel bir yaklaşımla gözden geçirirken, tatminkâr sonuçlara ulaşmak istemesinin ve bu süreçte ilâhiyat eğitiminden destek almış olmasının önemli bir faktör olduğu düşünülebilir.

İlâhiyat eğitimi mânevî değerlere karşı tutumunuzu nasıl etkiledi? sorusuna deneklerin %46,3'ü akılcı ve eleştirel bir tutum geliştirdi, %26,4'ü daha duyarlı/saygılı bir tutum geliştirdi, %15'i değiştirmede, %3,5'i duyarsızlaştım, çok da önemsemiyorum, 6,2'si "başka" seçeneğini işaretlemiş, %2,6'sı bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

"Başka" seçeneğini işaretleyenler şunları yazmıştır: Yabancılardan gördüğüm ilgiyi hocalardan göremediğim için duyarsızlaştım/ Daha mantıklı oldum/ Anneannem Hz. Peygamber'in adı geçince duygulanırken ben duygulanmıyorum/ Şüpheli yaptım/ Kafamda tasarladığım kimlikten uzaklaştım/ Yok etmeye çalıştım ama kuvvetlendirdi.

İlâhiyat eğitiminin mânevî değerlere karşı tutumu nasıl etkilediği konusunda, ki-kare testi sonucu gerek fakülteler arasında [$\chi^2(5): 9.9878; p>0.05$], gerekse cinsiyet dağılımında bir anlamlılık bulunmamıştır [$\chi^2(5): 2.9955; p>0.05$].

Bu soruya verilen cevaplar arasında en yüksek oranın %46,3 ile ilâhiyat eğitiminin mânevî değerlere karşı "akılcı ve eleştirel bir tutum geliştirdiği" yönünde gerçekleşmesi dikkat çekicidir. İlâhiyat eğitiminin inançları yüksek oranda etkilemesi ile bu sonuç arasında bir paralellik olduğu anlaşılmaktadır.

İlâhiyat eğitimi sizden farklı düşünen insanlara karşı tutumunuzu nasıl etkiledi? sorusuna deneklerin %50,2'si hoşgörülü yaptı, %39,3'ü değiştirmede, %2,4'ü önyargılı yaptı, %4,8'i "başka" seçeneğini işaretlemiş, %3,3'ü bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

"Başka" seçeneğini işaretleyenler şunları yazmıştır: Hoşgörülü yaklaşıma ben de hoşgörülü oluyorum/ Bana önyargılı davranıldığı için ben de öyle davranıyorum/ Daha anlayışlı oldum/ Basiretimi artırdı.

Bu soruya verilen cevapların fakültele göre dağılımı, ki-kare testi sonucu $p<0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre KTÜRİF'de daha hoşgörülü yaptı kanaatinde olanların oranı %59; MÜİF'de %38'dir. Değiştirmede diyenler ise KTÜRİF'de %30; MÜİF'de %52'dir. Önyargılı yaptı diyenler ise her iki fakültede de aynı oranla %3 civarındadır.

Bu soruya verilen cevapların cinsiyete göre dağılımında, ilâhiyat eğitiminin her iki cinsi de farklı düşünenlere karşı daha hoşgörülü yaptığı anlaşılmakla beraber, erkek öğrencileri daha fazla etkilediği görülmüştür. Ancak bu dağılım, ki-

kare testi sonucu istatistik anlamlı bir farklılık göstermemektedir. [$\chi^2(4)$: 6.6410; $p > 0.05$]

İlâhiyat eğitiminin zihniyet değişmesine etkisini tesbit etmek için ilâhiyat fakültelerinden 1052 öğrenciye yöneltilen “Bu fakülteye geldikten sonra sizde bilgi, görüş ve davranış değişikliği oldu mu?” şeklindeki bir soruya deneklerin yaklaşık %74’ü “evet”, %14’ü “hayır”, %9’u “kararsızım” seçeneklerini işaretlemiştir.³⁸

Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde ilâhiyat eğitiminin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve toplumsal gelişmelerine önemli oranda katkı sağladığı görülmektedir. Bu süreçten etkilenmemek mümkün olmadığı gibi, her bireyin etkilenme oranı ve biçiminin farklı olması da doğaldır. Bu süreçte, istenen ve hedeflenen davranış değişikliğinin gerçekleşmesinde ya da yeterince gerçekleşmemesinde, başta program olmak üzere eğitim-öğretim sürecini oluşturan bütün unsurların rolü vardır ve bunlar birbiriyle yakından ilişkilidir.

F. “İlâhiyatçı” Kimliğine Yaklaşımlar

Halkın istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir “ilâhiyatçı” kimliğine sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz? sorusuna deneklerin %52’si “kısmen”, %37,2’si “hayır”, %8,8’i “evet”, seçeneğini işaretlemiş, %2’si bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Başka araştırmalarda da konuyla bağlantılı şu sonuçlar alınmıştır. Bir araştırmada öğrencilerin “ilâhiyatçı” niteliğini kazanıp kazanmadıkları sorulmuş, bu soruya deneklerin %63’ü “hayır” cevabı vermiştir. Bu soruya “evet” diyenlerin oranı %28 civarında olmuştur.³⁹ İkinci bir araştırmada ise öğrencilere “toplumun beklentilerine cevap verebilme” durumu sorulmuş, bu soruya deneklerin yaklaşık %55’i “arasıra”, %33’ü “çoğu zaman”, %4’ü de “hiçbir zaman” seçeneğini işaretlemiştir. “Her zaman” diyenlerin oranı ise %2,3 olmuştur.⁴⁰

Gerek bizim araştırmamıza, gerekse sözünü ettiğimiz araştırmalara katılan öğrenciler, henüz fakülte eğitimini tamamlamamıştır. Bunların çoğunun ara sınıflarda okuyan öğrenciler olduğu düşünülürse, “ilâhiyatçı” kimliğini benimseme ve bu kimliğin gerektirdiği donanımları kazanma bakımından ileri sınıflara doğru bu oranların yükseleceği düşünülebilir. Nitekim konuyla ilgili oluşturulan çapraz tabloda sınıf düzeyi yükseldikçe, bu soruya olumlu cevap verenlerin oranında bir artış görülmüştür. Buna rağmen aşağıdaki sorulara verilen cevaplar gözönüne alındığında öğrencilerin “ilâhiyatçı” kimliğini benimseme ve bu kimliğin gerektirdiği donanıma sahip olma noktasında beklenen düzeyde olmadığı görülmektedir.

³⁸ Mustafa Usta, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*, s. 219.

³⁹ Yurdagül Mehmedoğlu, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eğitim-Öğretim Beklentileri”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, s. 146.

⁴⁰ Mustafa Usta, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*, s. 229.

“İlâhiyatçı” kimliğinizi her ortamda rahatlıkla açıklıyor musunuz? sorusuna deneklerin %45,6’sı “her zaman”, %32,3’ü “çoğu zaman”, %13,7’si “ara sıra”, %6,9’u “nadiren”, %1’i “hiçbir zaman” seçeneğini işaretlemiş, %0,5’i bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Bu soruya verilen cevapların cinsiyete göre dağılımı ki-kare testi sonucu anlamlı bulunmamıştır. [$\chi^2(5): 2.3619; p>0.05$]

Bu konudaki verilere bakıldığında öğrencilerin kimliklerini açıklamada büyük çoğunlukla sorun yaşamadığı söylenebilir.

“İlâhiyatçı” kimliğinizi gizleme eğilimi gösterdiğinizde bunun nedeni genellikle nedir? sorusuna deneklerin %47,4’ü mesleğini iyi temsil edememe endişesi, %9’u mesleğini yeterince benimsememek, %6,2’si hor görülme endişesi, %18’i “başka” seçeneğini işaretlemiş, %19,4’ü bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Bu soruda “Başka” seçeneğini işaretleyenler ve soruya cevap vermeyenler (%37) kimliklerini gizleme eğilimi göstermediklerini belirtmişlerdir.

Bu soruda “mesleğini iyi temsil edememe endişesi” cevabı her iki fakülte öğrencilerinin birbirine çok yakın ve en yüksek oranda işaretlediği cevap olmuştur.

Bu sonuçlar, “ilâhiyatçı” kimliğini sevme ve benimseme konusunda önemli bir sorun olmadığını göstermektedir. Bir başka araştırmada ilâhiyat fakültesi öğrencilerine “ilâhiyatçı mesleğini sevip-sevmedikleri” sorulmuş ve öğrencilerin yaklaşık olarak %63’ü bu mesleği “sevdiğini”, %24’ü “kararsız” olduğunu, %7’si de “sevmediğini” belirtmiştir.⁴¹

Mesleği sevme ve benimseme konusunda önemli bir sorun olmamasına rağmen “mesleği temsil edememe endişesi”nin aidiyet duygusunu olumsuz yönde etkilemesi, üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu durum, öğrencilerin gerek bilgi ve beceri, gerekse duygusal donanım açısından toplumun gerçeklerine ve beklentilerine uygun, yeterli bir eğitim alamadıklarını düşündürmektedir. Böyle bir sonuç ise bir taraftan programın sürekli olarak geliştirilmesini, diğer taraftan konuların işlenmesinde ihtiyaç ve beklentilere, güncelliğe önem verilmesini, öğrencilerin yetişmeleri ve özgüven kazanmaları hususunda onlara rehberlik edilmesini, meslekî uygulamalara ağırlık verilmesini ve halkla ilişkilerde iyi örnekler oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

“İlâhiyatçı”ların halk arasında nasıl bir yeri olduğunu düşünüyorsunuz? sorusuna verilen cevaplarda deneklerin %49,3’ü saygın bir yeri vardır ve çok şey beklenmektedir, %26,9’u fikirlerine yeterince güvenilmemektedir, %11,5’i halktan tamamen kopuktur diye düşünürken, %11’i “başka” seçeneğini işaretlemiş, %1,3’ü de bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

⁴¹ bk. a.g.e., s. 248.

“Başka” seçeneğini işaretleyenler şunları yazmıştır: Örselenmiş bir ilâhiyatçı imajı var/ Saygınlığını kaybetmekte/ Halk ilâhiyatçıya ya saygı duyuyor ya da sapıtmış gözüyle bakıyor/ Bilgim yok/ Dînî danışman muâmelesi yapılıyor/ İşine gelen göklere çıkarır, gelmeyen yerin dibine sokar/ Halk saygılı ama şüpheleri var/ Halk saygı duyuyor ama ilâhiyatçılar halktan kopuk.

Bu soruya verilen cevapların fakültele göre dağılımı, ki-kare testi sonucu $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. “İlâhiyatçı”nın halk nazarında saygın bir yeri olduğunu düşünenler yaklaşık olarak KTÜRİF’de %61; MÜİF’de %35’dir. Fikirlerine yeterince güvenilmediğini düşünenler KTÜRİF’de %18; MÜİF’de %39’dur.

Bu verilere göre, öğrencilerin yaklaşık yarısı, halkın “ilâhiyatçı”lara bakışının olumsuz olduğunu düşünmektedir. Bu oran oldukça yüksektir. İlâhiyat fakültelelerinde üretilen bilginin benimsenmesi ve toplumu yönlendirmesi ile onu üreten kuruma ve o kurumun mensuplarına güven duyulması arasında kuşkusuz anlamlı bir ilişki vardır. Bu durum, din eğitimi ve öğretiminde örnekliğin ve model davranışların, bilgili olmak ve bilgi üretmek kadar önemli olduğunu göstermektedir.

G. Mezuniyet Sonrası Beklenti ve Endişeler

Mezuniyet sonrası en önemli endişeleriniz nelerdir? sorusuna deneklerin %36,9’u toplumun beklentilerini karşılayamamak, %32,6’sı ne yapacağımla ilgili belirsizlik ve kararsızlık, %16,8’i görev alamamak, %6,7’si mezuniyet sonrası için hiçbir endişem yoktur, %5,4’ü “başka” seçeneğini işaretlemiş, %1,7’si bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

“Başka” seçeneğini işaretleyenler şunları yazmıştır: Gerçek bir ilâhiyatçı olamamak/ Beni büyük umutlarla gönderenleri hayal kırıklığına uğratmak/ Elimden tutacak kimsenin olmaması; birşeyler yapamamak/ Evlenememek/ İşsiz kalınca hor görülme/ Geldiğim gibi gitmek/ Mesleğimle ilgili olmayan bir işe girmek.

Öğrencilerin mezuniyet sonrası en önemli endişeleri arasında ilk sırayı “toplumun beklentilerini karşılayamama” konusunun aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla; “ne yapacağı ile ilgili belirsizlik ve kararsızlık” ve “görev alamama” endişesi takip etmektedir.

Bu soruya verilen soruların, ailenin ekonomik durumu [$\chi^2(24): 27.7922$; $p > 0.05$] ve deneklerin cinsiyetleri ile ilişkisi [$\chi^2(6): 11.6906$; $p > 0.05$] ki-kare testi sonucu anlamlı bulunmamıştır. Bununla birlikte sadece, “toplumun beklentilerini karşılayamama” konusunda, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla endişeli olduğu görülmüştür.

Toplumun beklentilerini karşılayamama ve mezun olduktan sonra görev alamama gibi endişeler, aslında sadece ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin değil, ülkemizdeki üniversite gençliğinin büyük bir kısmının ortak endişeleridir. Nitekim

üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda, öğrencilerin en önemli sorunları arasında gelecek kaygısının olduğu ve geleceğe ilişkin kaygı ve korkularının başarısız olma, işsizlik ve iş edinmedeki güçlükler konularında toplandığı görülmüştür.⁴²

Son yıllarda yapılmış araştırmalarda Türk gençleri için maddiyat, önem bakımından son sırada olmakla beraber, kaygı bakımından ilk sırada yer almaktadır. Türk gençlerinin beklentileri arasında ilk sırayı, iş ve maddî destek almaktadır. Bu araştırmada eğitim ve istihdamın, gençliğin başta gelen sorunları arasında olduğu, belli alanlarda işgücü fazlalığı olduğu ve diplomalı işsizlerin sayısında artış görüldüğü tesbit edilmiştir.⁴³

Üniversite öğrencilerinin dersleri başarabilme, mezun olabilme yanında, ekonomik yaşantısını sürdürebilme, meslek ve iş seçme, mezun olduktan sonra iş bulabilme, evlenip aile kurabilme gibi sorunlarının, geleceğe yönelik sorunlarının başında yer aldığı ve bunların öğrencileri kaygı altında tuttuğu görülmüştür.⁴⁴

Mezuniyetten sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz? sorusuna deneklerin %23,4'ü tezsiz yüksek lisansa devam edip öğretmen olmak, %23,1'i akademik çalışma yapmak, %19'u Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev almak, %9,2'si serbest çalışmak, %8,1'i herhangi bir devlet kurumunda çalışmak, %4,4'ü hiçbir fikrim yoktur, %0,7'si çalışmayı düşünmüyorum, %11,4'ü "başka" seçeneğini işaretlemiş, %0,7'si ise bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

"Başka" seçeneğini işaretleyenler şunları yazmıştır: Henüz karar vermedim/ Ne bulursam/ Kur'an kursu veya ana okulu öğretmenliği/ Sadece öğretmen olmak/ Öğrendiklerimi uygulamak/ Eksiklerimi tamamlayıp daha iyi bir ilâhiyatçı olmak/ Yetiştirici kurslara katılmak/ Çevremdekilere dîni konularda faydalı olmak/ İyi bir anne, iyi bir eş olmak/ Hafızlık yapmak/ Kitapçı, kafe vb. açmak/ Başka bir bölüm daha okumak/ Yurtdışına çıkmak.

Bu soruya verilen cevapların fakültelere göre dağılımı ki-kare testi sonucu $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. İki fakülte birlikte değerlendirildiğinde mezuniyet sonrası tezsiz yüksek lisans ve akademik çalışma yapmak en yüksek hedef olarak gözükmektedir. İkinci olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev alma hedefi vardır. Fakültelere göre ise, KTÜRİF öğrencileri birinci sırada tezsiz yüksek lisansı (%29), ikinci sırada Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev almayı (%18), üçüncü sırada ise akademik çalışma yapmayı (%17) düşünmektedir. MÜİF öğrencileri ise birinci sırada akademik çalışma yapmayı (%32), ikinci sırada

⁴² Mevlüt Kaya, "İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri (Samsun OMÜ İlâhiyat Fakültesi Örneği)", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, s. 96.

⁴³ Mahmut Tezcan, "Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türkiye'deki Gençlik", *Türkiye ve Avrupa'da Gençlik*, Ankara 2000, s. 98.

⁴⁴ İ.Ethem Özgüven, *Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, s. 363.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev almayı (%20), üçüncü sırada ise tezsiz yüksek lisans yapmayı (%16) düşünmektedir.

Mezuniyetten sonra yapılması düşünülen şeyler konusunda cinsiyet faktörü, bir farklılık oluşturmamakla beraber, sadece "akademik çalışma yapma"yı düşünen erkek öğrencilerin oranı (%33), kız öğrencilere göre (%16) daha yüksektir. Ancak mezuniyetten sonra yapılması düşünülen şeylerle, cinsiyet arasındaki ilişki ki-kare testi sonucu istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. [$\chi^2(8)$: 14.7684; $p>0.05$]

Deneklerin tamamı İlahiyat Lisans Programı öğrencisi olduğu için, mezuniyet sonrası almayı düşündükleri görevler de buna uygun olarak seçilmiştir. Öğrencilerin yarıya yakın bir kısmı, mezuniyet sonrası doğrudan yapabilecekleri mesleklerde çalışmak yerine, tezsiz yüksek lisans ve akademik çalışma yapmayı düşünmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev almayı düşünenlerin oranı, sadece %19'dur. Buna göre öğrencilerin şu anda okudukları İlahiyat Lisans Programı'nın doğrudan sunduğu din hizmetleri ile ilgili meslekleri yeterince benimsememiş olduklarını düşünmek mümkün olabileceği gibi, bu mesleklerle ilgili istihdam alanlarının sınırlı oluşu da bunda etkili olabilir.

İçinde bulunduğunuz bütün şartlara rağmen genel olarak kendinizi nasıl hissediyorsunuz? sorusuna deneklerin %60,8'i bazı sorunların olsa da mutluyum, %20,6'sı mutlu ve huzurluyum, %13,7'si gelecekle ilgili kaygılı ve gerginim, %3,9'u mutsuz ve karamsarım seçeneğini işaretlemiş, %1'i ise bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Mutluluğun; fakültelere [$\chi^2(4)$: 3.8497; $p>0.05$], ailelerin ekonomik durumuna [$\chi^2(16)$: 16.5394; $p>0.05$] ve öğrencilerin cinsiyetlerine [$\chi^2(4)$: 7.5578; $p>0.05$] göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için uygulanan ki-kare testi analizleri anlamlı bir ilişki göstermemekle beraber, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre gelecekle ilgili olarak biraz daha kaygılı oldukları görülmüştür.

Yukarıdaki verilere göre mutlu ve huzurlu olanlarla birlikte, bazı sorunları olsa da kendini mutlu hissedenlerin oranı oldukça yüksektir (%81,4). Geleceği ile ilgili kaygılı ve gergin olanların oranı %13,7'dir. İlköğretimden bu yana yıllarca süren eğitim-öğretim sürecinin sonlarına gelen bir insanın bazı sorunları ve gelecekle ilgili kaygılarının olması doğaldır. Bir dereceye kadar bunun getireceği bir gerginlik de doğal sayılabilir. Fakat mutsuz ve karamsar olmak biraz daha olumsuz bir psikolojik durumu yansıtmaktadır ki bizim araştırmamızda bu oran %4 civarındadır. Ülkemizdeki şartlara göre üniversite gençlerinin büyük oranda gelecek kaygısı ve karamsarlık yaşadığı⁴⁵ gözönüne alındığında ilâhiyat fakültesi

⁴⁵ bk. Mevlüt Kaya, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri (Samsun OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, s. 96-97.

öğrencilerinin bu sorunu daha düşük düzeyde yaşıyor olmasında, aldıkları din eğitiminin etkisi olsa gerektir.

İlâhiyat Lisans Programı öğrencisi olarak sorunlarınız ve beklentileriniz ile ilgili olarak eklemek istediğiniz hususları lütfen aşağıya yazınız şeklindeki açık uçlu soruya öğrencilerin yazdıkları hususlar, ağırlık sırasına ve konularına göre şunlardır:

“Rehberlik ve danışmanlık hizmetleri yetersiz/ Alanı benimsetmeye yönelik çabalar yetersiz/ Özellikle fakülteye ilk geldiğimizde çevreye intibak etmemiz, alanı benimsememiz, sevmemiz ve buraya ısınmamız için gayret gösterilmeli, öğrenciler teşvik edilmeli ve hazırlandığımız meslekler tanıtılıp sevdirmeli/

Gelecek endişesi taşıyorum. Bu kadar emek ve çaba sonunda evde oturmak istemiyorum/ İlâhiyatçı olacağım demek ne beni, ne etrafımdakileri tatmin ediyor/ Toplumla karşı sorumluluklarımı düşünmek beni korkutuyor. Toplumun beklentilerini karşılayamama endişesi taşıyorum/ İlâhiyatçı kimliğini temsil edememe endişesi taşıyorum/ Yeterince iyi yetişememekten, kendimi geliştirememekten korkuyorum/

Program bize amaç ve ideal vermiyor/ Alan dersleri yetersiz/ Branşlaşmaya gidilmeli, hedef verilmeli/ Başarı için bu bölümü isteyerek seçmek gerekir. İsteyerek gelmediğim için bu işi hakkıyla yapamıyorum/ Programda dersler birbirinden kopuk, dağınık, birbirini desteklemiyor, tamamlamıyor ve çoğu yarım kalıyor/ Derslerin isimleri birbirlerinden farklı olsa da içerikler aynı, hep aynı şeyler anlatılıyor/ Derslerin içeriği netleştirilmeli/ Ders sayısı azaltılıp, içerikleri zenginleştirilmeli/ Bilgiler genellikle teorik boyutta kalıyor, günlük hayatla, pratikle ilişkisi kurulamıyor/ Halkın ihtiyaç ve beklentilerine ve dünya gerçeklerine uygun bir eğitim alamıyoruz. Öğrendiklerimizi halka anlattığımızda olumsuz tepkilerle karşılaşırız/

İleride alacağım meslekle ilgili uygulamalara ağırlık verilmesini istiyorum/ Kitap okumak, araştırma yapmak, kendimi geliştirmek istiyorum ama derslerden fırsat bulamıyorum/ Not kaygısı beni strese sokuyor. Fakülte hayatımız âdetâ nattan ve sınıf geçme telaşından ibaret hale geliyor/ Arapça ve Kur'an eğitimi yetersiz/ Ezbercilik teşvik ediliyor, araştırmaya teşvik yok. Bunun için öğrenilen bilgiler unutuluyor, sadece not için çalışıyoruz/

Önce hocalardan başlayan bir mânevîyat ve samimiyet eksikliği var/ İlâhiyatçıların toplum nazarında itibar kaybettiğini düşünüyorum. Önce bunun yeniden kazanılması gerekir/ Hocalar fildişi kulelerinden çıkmalı, temsil görevlerini ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeli. Hem onların hem biz öğrencilerin birlikte halka inmemiz, onlara yönelik programlar yapmamız gerekiyor/ Dînî konularda ilâhiyat hocaları hayata ve gündeme ağırlığını koymalı.

Hocalar, kendilerini ve okuttukları ders içeriklerini yenilemiyor. Yıllardır aynı kitabı veya ders notlarını okutuyorlar. Dersin ismi ne olursa olsun hoca bildiğini okuyor, okutuyor/ Hocalar öğrencilerden ve derslerden çok kendi akademik çalışmalarını önemsiyorlar/

Hocalarla diyalog sorunu var. Bir soru sorsak suçlu muâmelesi görüyoruz. Öğrenci nota göre değerlendiriliyor. Kişiliğe saygı yoktur/ Hocalarla karşılıklı güven sorunu var/ Hocaların ve yöneticilerin katı tutumu bizi üzüyor ve içimize kapanmamıza neden oluyor/ Hocalar, odalarından çıkıp biraz öğrenciyle ilgilensinler istiyoruz, bize örnek olma noktasında zayıflar/ Hocalar kız öğrenciye nasıl davranılacağını bilmiyorlar.

Her hoca, kendi dersine özel ilgi bekliyor bu kadar çeşitli dersler içerisinde zihnimiz dağılıyor, faaliyetlerimiz sınırlanıyor/ Hoşgörüsü eksikliği var. Öğrenciyi dışlamaktalar, bizimle yeterince ilgilenmiyorlar/ İlahiyat gerçekten zor bir bölüm, hocalar bunu daha da zorlaştırıyor. Çok yıprandığımı hissediyorum/ Mezun olduğumda dinamizminden çok şey kaybetmiş olacağım/ Bir ilahiyat öğrencisi farklı görüşlere tahammül gösterebilmeli, eleştirel yaklaşım gösterebilmeli, genel kültür sahibi olmalı, bunlar için rehberliğe ve iyi örneklerle ihtiyacımız var. Bunları hocalarda göremiyoruz/ Daha önceki öğrencilik dönemimde çok başarılı bir öğrenci idim. Burada hocaların tutumundan dolayı kendime güvenimi yitirdim. Teşvik göremediğim gibi yapmaya çalıştığım her faaliyette engellendim/ Dersleri alırken hoca seçimi imkânı oluşturulmalı/

Sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler yetersiz/ Ders dışında veya seçmeli dersler arasına hat, tezhip, ebru dersleri konulmalı, kulüp vs. gibi öğrenci etkinliklerinin işlenmesine imkân hazırlanmalı/ Yapacak çok şey varsa da yılgınlık ağır basıyor. Herşeye rağmen güzel şeyler olacağına inanıyorum/ Mezuniyet sonrası endişe taşıyorum. Çünkü bize yeterince ihtiyaç var/ tezsiz yüksek lisans programının başka fakültelerde de verilmesini istiyorum/

Kendimize güven duymamız sağlanmalı/ İlahiyat okumayı aklının ucundan bile geçirmeyen birisiydim ama şu anda bu ortamda bulunduğum için çok mutluyum/ Fakültemi çok sevmeme rağmen mensubiyet duygusu taşıyorum/ Fakültemi çok seviyorum, gönülden isteyerek geldim ama beklentilerime karşılık bulunmuş değilim bu benden de kaynaklanıyor olabilir/ Ciddi bir teşvik eksikliği var, buraya istemeyerek gelenler yüzünden okulu sevenler de kaynayıp gidiyor.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi ilahiyat fakültelerinden seçilen örneklem gurubu üzerinde 2003-2004 öğretim yılı sonlarında uygulanan bu ankete sadece İlahiyat Lisans Programı'nda okuyan öğrenciler alınmış ve eğitim-öğretimle ilgili sorunları ve beklentileri araştırılmıştır. Araştırma sonunda,

bu araştırmanın giriş kısmında öne sürdüğümüz hipotezleri de dikkate aldığımızda ortaya şu sonuçlar çıkmıştır:

İlâhiyat Lisans Programı'nda okuyan öğrencilerin tamamı imam hatip lisesi mezunudur ve ilk üç tercihlerinde en yüksek oranda İlâhiyat Lisans Programı'nı, ikinci sırada da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programlarını tercih etmişlerdir. Öğrencilerin %53'ü İlâhiyat Lisans Programı'nı, %29'u Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliğini, %16'sı ise bu programların dışında bir programı birinci tercih olarak seçmiştir.

İlâhiyat Lisans Programı'nı, öğrencilerin yaklaşık yarısı, tamamen kendi isteğiyle; diğer yarısı ise, aile, öğretmen, arkadaş gibi yakın çevre ve Öğrenci Seçme Sınavı Sistemi etkisiyle seçtiğini beyan etmiştir. Öğrencilerin yaklaşık 1/4'ü İlâhiyat Lisans Programı'nı seçmelerinde en önemli faktörün mevcut Öğrenci Seçme Sınavı Sistemi olduğunu belirtmiştir.

Öğrencilerin tercih safhasındaki kararlılık, programı benimseme ve şu anki memnuniyet durumlarını test etmek için sorduğumuz sorulara verilen cevapların ki-kare testi analizlerinde, öğrencilerin bu programa gelmeden önceki kanaatleri ile geldikten sonraki kanaatleri arasında bir değişme olduğu tesbit edilmiştir. İlâhiyat Lisans Programı'na, öğrencilerin yaklaşık yarısının isteyerek, diğer yarısının ise istemeyerek gelmiş olmasına karşılık, bu programa başladıktan ve programı tanıdıktan sonra 2/3'ünün memnun olduğu, 1/3'ünün ise memnun olmadığı tesbit edilmiştir.

Öğrencilerin memnun olmadıkları hususlara bakıldığında, amaç ve ideal sorununun öne çıktığı görülmektedir. Öğrenciler bu programla hangi mesleğin bilgi ve becerilerini kazanacaklarını, mezuniyetten sonra ne yapacaklarını bilmek ve ona uygun bir eğitim-öğretim süreci geçirmek istemektedir. Özellikle programın ilk yıllarında öğrencilerin alana intibakta ve alanı benimsemekte zorlandıkları ve bu konuda ciddi bir motivasyon eksikliği yaşadıkları, ileriki yıllarda da önemli oranda toplumun beklentilerini karşılayamama ve gelecek kaygısı taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Öğrenciler, öğretim elemanlarını, kendilerine karşı tutum ve davranışlarında ve derslerin sunumunda yetersiz görmektedir. Öğrenciye değer verilmemesi, öğrencilerin ihtiyaç ve isteklerinin dikkate alınmaması, öğrenciler arasında ayırım yapılması, hoşgörü eksikliği gibi hususlar da önemli eleştiri konularıdır. Öğrencilerin, öğretim elemanlarında görmek istedikleri en önemli nitelikler, alanında bilimsel yeterlilik, kişilik ve karakter, samimiyet ve gayret ve öğrenciye değer vermektir. Diyalog konusunun, hocaların tutumuna ve öğrencilerin kişilik özelliklerine göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hocaların öğrencilerle iletişiminin zayıf olduğu ve bunda ağırlıklı rolün öğrencilerden ziyade

hocalardan kaynaklandığı görülmektedir. İletişimin zayıf olması rehberliğin de yeterince yapılamadığını göstermektedir.

Öğrencilerin büyük bir kısmının kendini geliştirme çabası içerisinde olduğu söylenebilir. Bu öğrencilerin, ders saatleri dışında en fazla uğraştıkları işlerin başında; kitap okumak ve araştırma yapmak, sosyal ve kültürel etkinliklere katılmak ve derslerle ilgili çalışmalar yapmak gelmektedir. Öğrencilerin büyük bir kısmının kütüphane ile ilişkisinin iyi olduğu anlaşılmaktadır. Kendini geliştirme konusunda yetersiz olduklarını söyleyenlerin, engel olarak ileri sürdükleri en önemli gerekçeler; derslerin yoğunluğu, teşvik edici ortamın olmayışı ve amaç sorunu olmuştur.

“İlâhiyatçı” kimliğini sevme ve benimseme konusunda öğrenci genelinde önemli bir sorun gözükmemesine karşılık öğrencilerin büyük bir kısmının “ilâhiyatçı” kimliğinin gerektirdiği donanımlara sahip olma, mesleği temsil konularında kendilerini yeterli görmedikleri anlaşılmıştır. Nitekim öğrencilerin yarıya yakın bir kısmı, mezuniyetten sonra mesleğe girmek yerine eğitimlerine devam etmeyi düşündüklerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin yaklaşık yarısı, halkın “ilâhiyatçı”lara bakışının olumsuz olduğunu düşünmektedir. Bu durum, kurum mensuplarının halkla ilişkilerini gözden geçirmesi gereğini ortaya koyduğu gibi, öğrencilerin gerek bilgi ve beceri, gerekse duygusal açıdan toplum gerçeklerine ve beklentilerine uygun bir eğitim alamadıklarını da göstermektedir.

Araştırma sonunda tesbit edilen hususlara ve konuyla ilgili olarak yapılan diğer araştırma sonuçlarına göre öğrenci taleplerini ve beklentilerini de dikkate alarak önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

Öğrenci Seçme Sınavı’nda uygulanan katsayı sisteminin ve ilâhiyat fakültesi kontenjanlarının sınırlandırılmasının en olumlu sonucu, ilâhiyat programlarına gelen öğrencilerin potansiyel olarak niteliklerinin oldukça yükselmiş olmasıdır. Bu uygulama ile birlikte ilâhiyat programları, bağlı buldukları üniversitelerin aynı türden puanla öğrenci alan bölümleri arasında en yüksek puana sahip programlar olmuştur. Dolayısıyla bu programlara gelen öğrencilerin nitelik açısından sorunu yoktur. Sorun, öğrencilerin yaklaşık yarısının bu programa kendi istek ve tercihiyle gelmekten çok, başka faktörlerin etkisiyle zorunlu olarak gelmiş olması ve bunun sonucu olarak alanı benimsemekte zorlanmasıdır.

Öğrencilerin en önemli kaygıları arasında; iyi yetişmemiş olmak ve toplumun beklentilerini karşılayamamak gelmektedir. İlâhiyat Lisans Programı’nın amacı ise nitelikli “ilâhiyatçı” yetiştirmektir. Buna göre ortada bir çelişki var demektir. Aslında yapılması gereken, potansiyel olarak son derece nitelikli öğrencileri, iyi yetişmiş bireyler haline getirmektir. Programın amaçladığı nitelikli

“ilâhiyatçı”nın, kendine güvenmemek, beklentileri karşılayamamak veya gelecek endişesi taşımak gibi sorunları olmamalıdır. Bu da yeteneklerinin farkına varmaları ve bunları geliştirmeleri için onlara rehberlik etmeyi gerektirmektedir.

Bunun için öncelikli olarak yapılması gereken, doğru ve yeterli bir tanıtımdır. Öğrenciler fakülteye gelirken çoğu eksik bilgilere dayanan kanaat ve ön yargılarla gelmektedir. Öğrenciler fakülteye başladıklarında bir oryantasyon programından geçirilmeli, fakültenin akademik ve idari yönden kadro ve işleyişi, çevre imkanları vb. hakkında bilgilendirilmelidir. Özellikle amaçları bakımından yeterince anlaşılmayan İlâhiyat Lisans Programı tanıtılmalı, bu programın hedefleri açıklanmalı ve alanın, öğrenciler tarafından benimsenmesi sağlanmalıdır.

İmkânlar ölçüsünde fakültelerde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Birimleri kurulmalı ve bunların aktif bir biçimde çalışması sağlanmalıdır. Bu birimlerin yanında Sınıf Danışmanlığı görevini yürüten öğretim elemanlarının özenle seçilmesi ve danışmanlık hizmetlerinin ciddiyet ve özveri ile yapılması temin edilmelidir.

İletişimde kaynağın uzmanlığı kadar, alıcılarla arasındaki karşılıklı güven, sevgi ve saygı da çok önemli olduğuna göre, herşeyden önce bunun sağlanması gerekir. Öğretim elemanlarının derslerde ve derslerin dışında öğrencilere rehberlik etmeleri, öğrenci etkinliklerine destek olmaları, derslerin dışında belli bir program dâhilinde öğrencilerle sohbet toplantıları yapmaları sağlanmalı, bu toplantılarda öğrenci sorunları ve beklentilerine de yer verilmelidir.

Öğrenci niteliğinin yükselmiş olması, öğretim elemanlarının işini bir taraftan kolaylaştırırken diğer taraftan zorlaştırmaktadır. Zira bu kadar nitelikli öğrencileri tatmin edebilmek için daha fazla çaba sarfetmek, sürekli bir yenilenme ve gelişme içerisinde olmak, farklı motivasyon araçları, öğretim yöntem ve teknikleri geliştirmek gerekmektedir. Bu da öğretim elemanlarının her şeyden önce, bilineni tekrar etmek, aynı kitapları ve malzemeyi sürekli olarak yinelemek gibi bıkkınlık verici durumlardan uzaklaşarak sorgulayıcı, çözümleyici eleştirel düşünmeyi geliştirecek stratejiler geliştirmelerini gerekli kılmaktadır.

Eğitimde kaliteyi ve verimliliği arttırmak için dersler zengin materyaller ve araç-gereçlerle desteklenmeli, konular hayatın gerçeklerine uygun olarak güncelleştirilmeli, ezbercilik yerine kullanılabilir bilgiler ve beceriler kazandırılmalıdır. Öğrencilerin kendilerine güven kazanmasını sağlamak için derslere aktif olarak katılımı teşvik edilmeli, istek ve ihtiyaçlar önemsenmelidir.

Sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler için öğrencilere imkânlar hazırlanmalı, bu konuda öğrenciler desteklenmelidir. Öğrencilerin kütüphane, bilgisayar, internet vb. hizmetlerden yararlanmaları için gerekli altyapının oluşturulması yanında bilgilendirme ve özendirme faaliyetlerine de ağırlık verilmelidir. Bunun

için içeriği uygun derslerde bireysel veya grup çalışması ile hazırlanacak ödevler, seminerler verilmelidir.

Her ne kadar öğrencilerin sadece %19'u Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev almayı düşündüklerini beyan etmişse de, İlahiyat Lisans Programı'ndan mezun olacak öğrenciler, mevcut şartlara göre büyük oranda Diyanet İşleri Başkanlığında görev alacaktır. Bu durumda muhtemel görev alanlarına uygun olarak meslekî uygulamalara ağırlık verilmeli, öğrencilerin bilgi, beceri ve duygu bakımından bu mesleklere hazırlanmaları sağlanmalıdır.

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin büyük bir kısmının ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan orta tabakaya mensup aile çocukları olduğu dikkate alınır, ailelerinin gerek ekonomik gerekse entelektüel konularda onlara yeterli destek sağlayamadığı açıktır. Dolayısıyla öğrencilerin bu konularda da desteklenmesi gerekmektedir.

İlahiyat Lisans Programı geniş bir seçmeli ders imkânı sunmaktadır. Seçmeli derslerin programın amacına uygun olarak inter-disipliner bir anlayışla, öğrencide bilgi akışını ve bütünlüğünü gerçekleştirebilecek biçimde sunulması ve özellikle danışman hocaların bu konuda öğrencilere rehberlik etmesi gerekmektedir.

Bu programdan mezun olacak kişiler, hangi mesleği yaparsa yapsın bir şekilde halkla ilişkiler içerisinde olacak, dînî danışmanlık ve rehberlik yapacak, insanlara dini anlatacak ve öğretecektir. Bu bakımdan İlahiyat Lisans Programı'na, meslekî yeterliliği artıracak ve iletişim bilgi ve becerilerini geliştirecek derslerin konulması yararlı olacaktır.⁴⁶ 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan ilâhiyat programlarından sonra yapılan bilimsel toplantılarda bu husus üzerinde ortak kanaatler oluşmuştur.

28-29 Mayıs 2002 tarihlerinde Kayseri'de düzenlenen "Yaygın Din Eğitiminin Sorunları" ve 16-17 Ekim 2003 tarihlerinde Isparta'da düzenlenen "Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi ve Öğretiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği" konulu Sempozyumlar ile 11-12 Mart 2004 tarihlerinde Kayseri'de yapılan "Din Görevlilerinin Yeterlilikleri" konulu bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler ve müzakerelerde bu konu da ele alınmış ve tartışılmıştır. Hattâ bu bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler ve müzakereler çerçevesinde 16-18 Nisan 2004 tarihlerinde Isparta'da yapılan tartışmalı bilimsel toplantıda verimliliği arttırmak ve kaliteyi yükseltmek üzere İlahiyat Lisans Programı'na din hizmetlerine yönelik olarak tanımı, içeriği ve yarıyıllara göre dağılımı belirlenmiş toplam 22 kredilik dersin eklenmesi ve Din Hizmetleri Yüksek Lisans Programının açılmasıyla ilgili olarak

⁴⁶ Bu konuda somut öneriler için bk. N.Yaşar Aşkoğlu, "Din Hizmetleri Personelinin Yetiştirilmesi Sorununa Öğretim Programları Açısından Yeni Bir Yaklaşım", *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu (Kayseri, 28-29 Mayıs 2002)*, s. 95 vd.

somut bir taslak da hazırlanarak ilâhiyat fakültelerinin Dekanlıklarına sunulmuştur. 13-14 Mayıs 2004 tarihlerinde Ankara'da yapılan İlâhiyat Fakülteleri X. Dekanlar Toplantısı Sonuç Bildirgesi'nde bu taslağın İlâhiyat Lisans Programı'nı bitiren öğrencilerin din hizmetleri alanında yeterlilik kazanması için yürütülecek program geliştirme çalışmaları çerçevesinde değerlendirilmesi de karara bağlanmıştır.

Yukarıda sunulan öneriler kısa vadede yapılabilecek hususlardır. Daha köklü ve uzun vadeli yapılacak olan ise dünya ve ülke gerçekleri, Avrupa Birliği faktörü, öğretme-öğrenme sürecini etkileyen unsurlar ve bu konularda ortaya çıkan yeni stratejiler ve gelişmeler, din alanındaki ihtiyaçlar, bilimsel araştırmalar ve kazanılan deneyimler ışığında ilâhiyat fakültelerinin Türk üniversite sistemi içerisindeki yerinin ne olması gerektiğinin tartışılması ve bu tartışmalarda varılacak sonuçlara göre yeniden yapılandırılması, programların buna uygun olarak geliştirilmesidir.

Bu bir ihtiyaçtır ve ihtiyaç olduğu için çeşitli idari ve bilimsel toplantılarda⁴⁷ ele alınmakta ve gerek bu toplantılarda, gerekse çeşitli bilimsel çalışmalarda konu ile ilgili tasarılar ortaya konulmaktadır. Bunların enine boyuna müzakere edilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaç, konuyla ilgili düzenlemeleri yapmaya yetkili merciler tarafından da benimsendiği takdirde ilgili kurumların temsilcilerinden oluşturulacak bir çalışma grubunun bunları olgunlaştırması ve uygulanabilir hale getirmesi gerekir. Zira ilâhiyat programlarıyla ilgili düzenlemeler ilâhiyat fakültelerinin yanısıra Yüksek Öğretim Kurumu başta olmak üzere istihdam alanları açısından Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi başka kurumları da yakından ilgilendirmektedir.

Programların yeniden yapılandırılması için teorik alt yapı çalışmalarına, yeni yasal düzenlemelere ve zamana ihtiyaç olduğu dikkate alınırca, İlâhiyat Lisans Programı'nın mevcut durumunun din hizmetlerine yönelik derslerle takviye edilmesi, amaç ve meslekî yeterlilik sorununu aşabilmek için kısa vadede yapılacak bir yaklaşım gibi görünmektedir.

⁴⁷ Örnek olarak, 16-17 Ekim 2003 tarihlerinde Isparta'da düzenlenen "Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi ve Öğretiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği" konulu sempozyumda ilâhiyat fakültelerinin yeniden yapılandırılması ile ilgili tebliğler ve sunulan taslak projeler için bk. Cemal Tosun-Recai Doğan, "İlâhiyat Fakültelerinin Yeniden Yapılanması Üzerine", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu (Isparta, 16-17 Ekim 2003)-Bildiriler-Müzakereler*, Isparta 2004, s. 487-507; Ramazan Buyrukçu, "İlâhiyat Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması Problemi", s. 509-520; Saadettin Özdemir, "İstihdam Alanlarına Göre İlâhiyat Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması: Din Hizmetleri Bölümü Önerisi", s. 537-558; Akif Kılavuz, "İlâhiyat Fakültelerinde 'Din Hizmetleri Bölümü' Oluşturulmasına Duyulan İhtiyaç" s. 383-408; Mevlüt Kaya, "İlâhiyat Fakültelerinin İstihdam Alanlarına Uygun Eleman Yetiştirme Sorunu", s. 211-242 vd.; bk. ayrıca, Halit Ev, *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme*, İzmir 2003, s. 211-216.

Yüksek Öğrenim Kurumu tarafından 1998'de fakültelere gönderilen ilâhiyat programları, üzerinde de belirtildiği gibi bir örnektir ve her fakülte programın işleyişini gözden geçirip gerekli iyileştirmeleri yapmak durumundadır. Bu konu 30 Mayıs 1998 tarihinde Bursa'da yapılan İlâhiyat Fakülteleri Dekanlar Toplantısı'nda da ele alınmış ve program üzerinde %30 oranında değişiklik yapılabilmesi karara bağlanmıştır. Ayrıca İlâhiyat Lisans Programı'na din hizmetlerine yönelik olarak tanımı, içeriği ve kredi saatleri belirlenmiş derslerin eklenmesi ile ilgili tasarinın değerlendirilmesi de yukarıda işaret edildiği gibi İlâhiyat Fakülteleri X. Dekanlar Toplantısı'nda karara bağlanmıştır. Bu durumda İlâhiyat Lisans Programı'nda birliği sağlamak bakımından bu konuda dekanlar düzeyinde ortak bir yaklaşım geliştirilebilir. Bundan sonraki aşamada ise, programın etkili bir biçimde uygulanabilmesi için, hedeflerin gözden geçirilmesi, derslerin ve içeriklerin netleştirilmesi, öğretim stratejilerinin, yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi, öğrencilerle ilişkiler ve eğitim-öğretim sürecini etkileyen benzeri konularda dekanlıkların öncülüğünde akademik bölümler ve anabilim dalları seviyesinde ortak çalışmalar ve plânlamalar yapılması gerekmektedir.